Переклад Михайла Литвинця

ДІЙОВІ ОСОБИ

Фердінанд, король Наварри.
Бірон
Лонгвіль — вельможі з королівського почту.
Люмен
Бойє
— вельможі з почту французької принцеси.
Меркад
Дон Адріано
де Армадо, дивак іспанець.
Отець Натанієль, священик.
Тупак, дозорець.
Олоферн, шкільний учитель.
Довбешка, блазень.
Метелик, паж дона Адріано де Армадо.
Лісничий.
Французька принцеса.
Розаліна
Марія — придворні дами принцеси.
Катаріна
Жакнета, сільська дівчина.
Вельможі і слуги короля та принцеси.
Місце дії — Наварра.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Парк довкола палацу короля Наварри.

Входять Фердінанд, король Наварри, Бірон, Лонг-
віль і Дюмен.

Король Нехай же слава, що в житті нас вабить,
Живе й на бронзових нагробках наших,
Нам даючи красу в страхітті смерті;

Адже в зажерливого часу можна
Посеред плину днів купити честь,
Яка жало коси його притупить
І вділить нам у спадок цілу вічність.
Тож, вояки,— вас так назву, бо мужньо
Ви з пристрастю воюєте своєю
Та з ополченням помислів мирських,-
Хай буде в силі наш указ останній.
Обернеться Наварра в чудо світу,
А двір наш — в академію малу,
Де ми спокійно в роздуми поринем.
Ви поклялись, Бірон, Дюмен, Лонгвіль,
Утрьох три роки провести зі мною
У праці та навчанні, як велить
Статут, накреслений на цім сувої.
Є клятви тут, а підписів бракує,
Підтвердить вас прошу: той, хто присягу
Зламає, сам себе позбавить честі.
Отож коли в душі рішучість є,
Хай кожен виведе ім'я своє.
Лонгвіль Я згоден. Це ж лише трирічний піст:
Як худне тіло — розум бенкетує;
Той, хто живіт їством сповняє тлустим,
Багатшає на жир, бідніє глуздом.
Дюмен Володарю, Дюмен впокорив пристрасть
І насолоди світські полишив
Низьким рабам усіх розваг мирських:
Я вмер для втіх, здолавши суєту,-
Життя у філософії знайду.
Бірон Я можу тільки повторить ці клятви.
Владарю любий, я ж бо присягнув
Три цілі роки присвятить науці,
Але ж обітниці тут зовсім інші,
Скажімо, уникать весь час жінок.
Хіба й таке занесено в статут?

А ще: без їжі бути раз на тиждень,
А решту днів лише по разу їсти.
Хіба й таке занесено в статут?
Або: вночі лиш три години спати,
А вдень не можна вже й зімкнути віч,
І це тоді, коли я сплю всю ніч
Та ще півдня прихоплюю до ночі.
Хіба й таке занесено в статут?
О ні, для мене іспит важкуватий,-
Жінок не бачить, постити, не спати.
Король Терпіти все ви поклялись мені.
Бірон Дозвольте вам на це сказати "ні".
Таж присягнув, владарю мій високий,
Я тут лише навчатися три роки.
Лонгвіль Ви поклялись про все,— крутить не варт.
Бірон І так, і ні, бо я поклявся в жарт.
Яка ж мрта навчання і посвяти?
Король Узнати те, чого могли й не знати.
Бірон Чого звичайний розум не збагне?
Король Так, ці плоди несе знання ясне.
Бірон Тоді я присягнусь вивчати пильно
Ті речі, що мені їх знать не вільно:
Приміром, де б я пообідать зміг,
Коли поститись мушу наостанок,
Чи — де зійтися з кращою за всіх,
Коли відлучені ми від панянок?
І вчитись, як собі ж на благодать,
Зламавши клятву, слова не зламать?
Якщо в цім суть науки і велику
Вона приносить користь чоловіку,-
То. я вже клятви не зречусь довіку.
Король Навчанню вадять втіхи, то й шкода,
Що розум ваш туманить суєта.
Бірон Хоч марні зовсім плотські насолоди,
Та й труд пустий лиш завдає нам шкоди;

Той закопався в книги й самохіть
Шукає світла істини до світу,
Вона ж його засліплює, темнить,-
Світ прагне світла й світло краде в світу.
Покіль мудрак те світло віднайде,
На згаслі очі темна ніч впаде.
Навчіть мене, як догоджати зору,
Його втопивши в очі неземні,
Які мене засліплюють в ту пору
І світлом світ освітлюють мені.
Наука ж у собі, мов сонце ясне,
Не дасть зухвалим нишпорить очам.
Лиш має плем'я буквоїдів сласне
Повагу завдяки чужим книжкам.
І всіх світил земні батьки хрещені,
Відкритим зорям давши імена,
Таку з них мають користь, як невчені,
З котрих ніхто отих зірок не зна.
Багато знати — значить назви знати,
А їх із нас усякий може дати.
Король Він із знанням розвінчує знання!
Дюмен Науку науково зупиня!
Лонгвіль Він жито поле в полі з бур'янцем.
Бірон Весна вже близько — гусочка з яйцем.
Дюмен Про що ви?
Бірон Все до місця тут і влад.
Дюмен Безглуздя!
Бірон Так зате є рима й склад!
Король Бірон же заздрий, як мороз, що скрито
Вбиває первістки весни й тепла.
Бірон Хай так! Чому ж пишатись має літо
Раніш, ніж пташка співи завела?
Чого ж радіти з недоноска маю?
Я більш не хочу снігу серед маю
І на різдво троянди водночас,-

Жадане все в йому належний час.
Вам пізно вчитись, і припиним спірку,-
Хто це там лізе відчиняти хвіртку?
Король Біроне, йдіть собі до інших справ.
Бірон Ні, бути з вами я пообіцяв.
І хоч про неуцтво тут без мороки
Я мовив більше слів, ніж про знання.
Та клятви не зламаю і три роки
Плоть усмирятиму свою щодня.
То де папір? Все підпишу, сеньйори,
І на умову згоджуся сувору.
Король Ви честь спасли, явивши тут покору.
Бірон
(читає)
"Item *: жодна жінка не повинна підходити до
мого двору ближче, ніж за милю".
Ізвістили всіх?
Лонгвіль Чотири дні тому.
Бірон Яка ж їй кара буде?
(Читає)
"Під страхом позбутись язика".
Хто це замислив?
Лонгвіль А я!
Бірон Для чого ця стаття?
Лонгвіль Щоб їх лякати карою страшною.
Бірон Закон цей ввічливість уб'є собою!
(Читає)
"Item: якщо протягом цих трьох років хтось із
чоловіків буде викритий у тому, що розмовляв із жінкою, то зазнає
такої прилюдної ганьби, яку тільки зможе вигадати решта двору".
Володарю, цей пункт уже вам час
Порушити: французька королівна
З посольством разом прибува до вас
Просити ласки вашої уклінно,-
Щоб Аквітанію із співчуття

Вернули батьку, хворому стеменно.
Тож чи даремно внесена стаття,
Чи тут принцеса з'явиться даремно?
Король Про це ми геть забули, достолиха!
* Далі (лат.).
Бірон З учености не завжди нам утіха:
Навчаємось того, чого бажаєм,
А те, що слід зробити, забуваєм,
Це так, мов місто ми взяли вогнем,
Та з попелу нічого не візьмем.
Король Тож мусим відступитись від наказу:
Принцесу слід прийняти цього разу.
Бірон Так відступатись тисячу разів
Нас необхідність змусить за три літа,
Бо всіх од природженних почуттів
Лиш благодать увільнить цілковито.
Якщо ж порушу клятву цю гучну,
Усе на необхідність я зверну.
Тож на умови згоден, річ відома,
Під ними я охоче підпишусь.
(Підписується)
Поб'є відступників хай осорома,-
І я ж, як всі, боюся теж спокус.
Але, хоч і люблю мирські розваги,
Я довше всіх триматимусь присяги.
Чи ми на втіху маємо права?
Король Аякже!.. В замку в нас перебува
Іспанський мандрівник, шляхетний з роду;
Сентенцій в нього повна голова,
Він знає кожну найновішу моду.
Бо він із тих, що їх п'янить без меж,
Як музика, речень звучання власних;
Він той, кого неправда й правда теж
Суддею вибрали для чвар нещасних.
Цей фантазер, Армадо на ім'я,

Нам повідати в час дозвілля буде,
Як слава їхніх рицарів сія,
Що за Іспанію вмирали всюди.
Не знаю, чи сподобавсь він кому,
Та слухати його люблю — й тому
За менестреля в замок наш візьму.
Бірон Армадо — знаменитий. Це чудово.
Він — рицар моди і меткий на слово.
Лонгвіль З Довбешкою нас буде розважать,
І нам три літа швидко пролетять.
Входять Т у п а к з листом і Довбешка.
Тупак Хто ж тут король власною персоною?
Бірон Ось він, хлопче. А тобі чого треба?
Тупак Я сам представляю його особу, бо я — дозорець
його величності; але мені б хотілося бачити його самого у плоті
і крові.
Бірон Ось він.
Тупак Сеньйор Арм... Арм... вітає вас. Там щось погане
трапилося: подробиці дізнаєтесь із листа.
Довбешка Величносте, там і про мене написано.
Король Це лист од пречудового Армадо.
Бірон Яким би низьким не був його зміст, але він, спо-
діваюсь, викладений високими словами.
Лонгвіль Висока надія на низькі думки. Боже, дай нам
терпіння!
Бірон Терпіння слухати чи втриматись від сміху?
Лонгвіль Покірно слухати й сміятися лише в міру — чи
втриматись від того й іншого.
Бірон Добре, пане, але хай його високий стиль підніме
на вищий ступінь нашу веселість.
Довбешка Ваша величносте, там говориться про мене, бо
стосується Жакнети. Таке діло, що я попався на ділі.
Король На якому ділі?
Довбешка На ділі, ваша величносте, чи то пак аж на трьох
ділах: спершу мене застукали коло Жакнети в палаці, а потім

тоді, коли я сидів з нею на лаві й ходив за нею по парку. Отже, коло неї, з нею і за нею. Та скажіть, ваша величносте, хіба це не чоловіче діло — говорити з жінкою про оте саме діло? А потім і виходить діло.
Бірон Яке б то?
Довбешка А те, яке мене чекає покарання. І хай мені бог поможе!
Король Чи не бажаєте послухати цього листа?
Бірон Ми послухаєм його, як оракула.
Довбешка Як просто чоловік слухає веління плоті.
Король
(читає)
"Великий покровителю, намісннику неба, єдино-
владний правителю Наварри, земний боже моєї душі та прихиль-
ний покровителю мого тіла".
Довбешка Поки що ні слова про Довбешку.
Король "Річ у тому..."
Довбешка Може, і в тому, та хоч він і каже "в тому", але,
кажучи правду, не зовсім таки в тому.
Король Спокій!..
Довбешка ...хай буде зі мною і з кожним, хто не сміє заті-
вати бійки.
Король Більше ні слова!..
Довбешка ...про чужі таємниці, прошу вас.
Король "Річ у тому, що, знеможений чорною меланхо-
лією, я довірив цей понуро-гнітючий настрій благотворній дії най-
кращих у світі ліків — твоєму цілющому повітрю; і, як справжній
дворянин, вийшов на прогулянку. В який час? Годині о шостій
вечора, тобто саме тоді, коли найохочіше пасеться худоба, птахи
клюють поживу, а люди сідають за їжу, що називається вечерею.
Отже, час тобі відомий. А зараз про місце — я маю на увазі те,
по якому я ходив: іменується воно твоїм парком. І там-то, в цьому
священному місці, я мимоволі став очевидцем украй непристойної
та ганебної події, що нині витягає з мого білосніжного пера ебено-
ве чорнило, яке ти тут споглядаєш, бачиш або зриш. Але щодо са-
мого достеменно місця, то воно лежить на північно-північний схід

і ще трохи на схід від західного кута твого вигадливо-звивистого саду. Там я й запримітив того простакуватого вахлая-селюка, ту ницу істоту, що слугує твоїм веселощам..."
Довбешка Тобто мене.
Король "...цю неосвічену й нікчемну душу..."
Довбешка Тобто мене.
Король "...це дрібне створіння..."
Довбешка Це й досі про мене.
Король "...що його, як пам'ятаю, називають Довбешкою..."
Довбешка Мене, мене.
Король "...в товаристві, та ще й дуже особистім, всупереч твоєму затвердженому і проголошеному указові... з... з... але мені так нелегко сказати з ким..."
Довбешка З дівкою!
Король "...з дочкою нашої праматері Єви, з жіночою статтю, чи, як для світлішого розуміння твого,— з жінкою. І за велінням обов'язку, який вельми шаную, посилаю його до тебе на відбуття заслуженого покарання в супроводі служителя твоєї милості Антонія Тупака, чоловіка доброї репутації, манери і поведінки, гідного всілякої поваги..."
Тупак Тобто мене, з вашого дозволу. Я ж і є Антоній Тупак.
Король "Що ж до Жакнети,— так іменують це вмістище слаботи,— котру я заскочив зі згаданим уже селюком, то я затримав її в себе як вмістище для гніву твоїх законів і за найменшим світлим повеленням твоїм приведу її на суд. При цьому запевняю у своїй відданості й вірності обов'язку, яким палає моє серце.
Твій дон Адріано де Армадо".
Бірон Не так добре, як я сподівався, але краще за все, що я досі чув.
Король Так, це найкраще з найгіршого. Ну, а ти, чоловіче добрий, що на це скажеш?
Довбешка Ваша величносте, я зізнаюсь щодо дівки.

Король Хіба ти не чув того, що було вже оголошено?
Довбешка Признаюсь, я так старанно слухав, що все й прослухав.
Король Було ж оголошено: рік ув'язнення тому, хто матиме діло з жінкою.
Довбешка Я мав діло не з жінкою, а з дівчиною.
Король Оголошення стосувалось і дівчат.
Довбешка Та це не просто дівчина, величносте, вона — непорочна діва.
Король Було й це названо, адже оголошувалось: та з дівою.
Довбешка Коли так, то я відкидаю її непорочність. Я мав діло з незаміжньою.
Король Ця "незаміжня" нічого тобі не дасть, добродію.
Довбешка Оввa! Ще й як дасть, ваша величносте!
Король Виголошую тобі вирок: ти будеш постити цілий тиждень на хлібі з висівок і на воді.
Довбешка Краще б уже місяць на баранині та каші.
Король Тебе під варту дон Армадо візьме.
Біроне, відведіте винуватця.
А ми, панове, підемо здійснити
Все, в чому один одному клялись.
Король, Лонгвіль і Дюмен виходять.
Бірон Хтось капелюх — я ж голову заставлю,
Що ці закони й клятви будуть марні.
Ну йди, гультяю.
Довбешка Я страждаю за правду, пане, бо я справді мав діло з Жакнетою, а Жакнета справжня дівчина. Тому приймаю гірку чашу доброї долі. Колись і мені знов усміхнеться смуток, а до того часу будь зі мною, скорбото!
Виходять.
СЦЕНА 2
Там само.
Входять Армадо і Метелик, його паж.
Армадо Хлопче, що значить, коли чоловік високого розу-

му стає меланхолійним?
Метелик Те, що він буде засмучений, пане.
Армадо А хіба смуток і меланхолія не одне й те ж, милe бісенятко?
Метелик Ні, сеньйоре, зовсім ні!
Армадо В чому ти вбачаєш різницю між смутком і меланхолією, мій ніжний юначе?
Метелик В їх простому виявленні, мій черствий старче.
Армадо Чому "черствий старче"? Чому?
Метелик А чому "ніжний юначе"? Чому?
Армадо Я сказав: ніжний юначе, бо цей епітет відповідає твоєму молодому вікові, який можна іменувати ніжним.
Метелик А я сказав: черствий старче, бо це відповідає вашому похилому вікові, який можна іменувати черствим.
Армадо Мило і доречно.
Метелик Що ви маєте на оці, сеньйоре? Те, що я милий, а мої слова — доречні? Чи я доречний, а мої слова — милі?
Армадо Ти милий, бо малий.
Метелик Отже, мало милий, бо малий. А чому доречний?
Армадо Доречний, бо меткий.
Метелик Хазяїне, це ви на похвалу мені кажете?
Армадо На заслужену похвалу.
Метелик Я похвалив би й вугра такою похвалою.
Армадо Як? Хіба вугор меткий?
Метелик Вугор верткий.
Армадо Слово честі, ти верткий у відповідях. Від твоїх слів у мене збурюється кров.
Метелик Я дістав уже відповідь, сеньйоре.
Армадо Не люблю, коли зі мною сперечаються.
Метелик
(убік)
Він сказав навпаки,— його не люблять гроші.
Армадо Я обіцяв навчатися з королем три роки.
Метелик Та ви й за годину цього навчитесь, пане.
Армадо Це неможливо.

Метелик Скільки буде три рази по одному?
Армадо Я не сильний у рахунках. Це справа шинкаря.
Метелик Ви — дворянин і гравець, пане.
Армадо Зізнаюся в першому, і в другому: одне й друге надає справжнього блиску бездоганній людині.
Метелик Ну тоді, я певен, ви скажете, яку суму складають туз і двійка.
Армадо їхня сума на очко більша, ніж два.
Метелик Те, що простолюд називає "три".
Армадо Слушно.
Метелик Бачите, сеньйоре, яка це штука — навчання? Ви щойно вивчили, що таке три, ледь моргнувши тричі очима. Хіба не легко до слова "три" додати "роки" і завчити "три роки" в двох словах? Це вам доведе й коняка, що танцює на базарному майдані.
Армадо Чудове обчислення! . . .
Метелик
(убік)
Аби довести тобі, що ти нуль.
Армадо Тепер хочу зізнатися, що я закоханий. Але, попри всю принизливість кохання для воїна, я ще закохався в жінку низького походження. Якби ж, вихопивши з піхов свою шпагу, я міг звільнитися від гріховної думки про неї, я б захопив у полон жадання і віддав його якому-небудь придворному французові за недавно винайдений реверанс. Я зневажаю тих, хто зітхає, і, здається, мусив би зректися Купідона. Утіш мене, хлопче, й скажи, хто з великих людей був закоханий?
Метелик Геркулес, хазяїне.
Армадо Шановний Геркулес! Назви ще когось, любий хлопчику; та добирай людей, відомих своєю славою та манерами, мила моя дитино.
Метелик Самсон, хазяїне. В цього чоловіка були добрі манери, пречудові манери: він знав як себе повести. Та не тільки повести, а й понести: звалив міські ворота на плечі й поніс, як носій. Він теж був закоханий.

Армадо О міцний Самсоне! Сильнорукий Самсоне! Я перевершую тебе у володінні рапірою, як ти мене — в носінні воріт. Я теж закоханий. А кого ж кохав Самсон, мій любий Метелику?
Метелик Жінку, хазяїне.
Армадо Якого ж кольору було в неї обличчя?
Метелик Всіх чотирьох, чи трьох, чи двох, чи одного з чотирьох.
Армадо Скажи точніше, якого саме кольору?
Метелик Зеленуватого, як морська вода, сеньйоре.
Армадо Та невже це один із чотирьох кольорів?
Метелик Так я читав, сеньйоре, і це найкращий з усіх.
Армадо Зелений — це справді колір закоханих. Але Самсонові не варто було вибирати кохану лише за колір. Певно, його вразив її розум.
Метелик Так воно й сталося, сеньйоре: у неї був зелений розум.
Армадо У моєї коханої непорочний білий та червоний колір.
Метелик Під такими кольорами, хазяїне, й ховаються вельми порочні думки.
Армадо Поясни, поясни, освічений хлопчику!
Метелик Хай допоможуть мені розум батька мого і язик матері моєї!
Армадо Яке приємне звертання в цієї дитини! Дуже мило й патетично!
Метелик Якщо рум'яна та бліда,-
То й сховані пороки,
Бо червоніє від стида,
А страх їй білить щоки.
І де той сором, де той страх,-
Тобі не зрозуміти;
В жінок природно на щоках
Червоне з білим злите.
Дуже небезпечні вірші про червоний та білий колір.
Армадо А немає ще, хлопчику, балади про короля та

жебрачку?
Метелик Люди согрішили такою баладою років із триста тому, але тепер, здається, її вже ніде не почуєш, а якщо й почуєш, то ні слова, ні мотив нікуди не годяться.
Армадо Я хотів би цей сюжет по-своєму трактувати, щоб виправдати власний гріх високим і давнім прикладом. Хлопчику, я закоханий у молоду селянку, яку заскочив у парку з отим кмітливим селюком, тобто з Довбешкою. Вона заслуговує...
Метелик
(убік)
...нагая і, до речі, кращого коханця, ніж мій хазяїн.
Армадо Заспівай, хлопчику, мені важко на душі від кохання.
Метелик Це зовсім дивно, адже ви кохаєте легковажну жінку.
Армадо Я прошу, заспівай.
Метелик Зачекайте, поки пройде ця компанія.
Входять Тупак, Довбешка і Жакнета.
Тупак Сеньйоре, король доручає вам тримати під вартою Довбешку. Подбайте про те, щоб він не мав ніяких розваг, а вся кара йому — постити три дні на тиждень. Що ж до тієї панни, то я маю тримати її в парку. їй велено служити в корівнику. Моє шанування!
Армадо Я виказую себе рум'янцем... Дівчино!
Жакнета Що, добродію?
Армадо Я провідаю тебе в комірчині.
Жакнета До того ще далеко.
Армадо Я знаю, де вона.
Жакнета Сеньйоре, який ви спритний!
Армадо Я тобі таке скажу, що ти здивуєшся.
Жакнета Та що ви кажете!
Армадо Я люблю тебе.
Жакнета Я вже чула.
Армадо Значить, до побачення!

Жакнета Ідіть за вітром!
Тупак Ходімо вже, Жакнето!
Тупак і Жакнета виходять.
Армадо Негіднику, ти поститимеш за свої провини, поки не заслужиш прощення.
Довбешка Гаразд, сеньйоре. Я сподіваюсь, що поститиму з повним шлунком.
Армадо Ти дістанеш тяжку кару.
Довбешка Я буду більше вдячний вам, ніж ваші слуги, бо вони у вас дістають легку плату.
Армадо Виведіть цього негідника і посадіть під замок!
Метелик Іди, злочинний рабе! Ну!
Довбешка Не веліть замикати мене, пане. Я поститиму на волі.
Метелик Ні, добродію. Хто ж зі своєї волі постить на волі! Ти сядеш у в'язницю.
Довбешка Гаразд. Але якщо колись я знов побачу веселі Дні мого смутку, які я вже бачив, то дехто побачить...
Метелик Що побачить?
Довбешка Та нічого, пане Метелику. Тільки побачить те, на що подивиться. В'язневі не годиться бути надто скупим на слова, тому я нічого не скажу. Слава богу, в мене так само мало терпЦк>, як і в кожного, і тому я можу спокійно терпіти.
Метелик і Дозбешка виходять.
Армадо Я люблю навіть грунт (хоч це низький предмет), який топче її черевик, предмет ще нижчий, бо його спрямовує її нога, що є вже зовсім низьким предметом. Я порушу клятву, що буде великим віроломством, якщо покохаю. А хіба може бути вірна любов, до якої прилучається обман? Любов — це демон, любов — це диявол, любов — це найлихіший з усіх лихих духів. Проте вона спокусила Самсона, а він же мав надзвичайну силу; вона звабила Соломона, а він же справді був мудрий. Купідонові стріли перебивають булаву Геркулеса, а що проти них шпага іспанця? Перший і другий приводи для виклику мені не підходять: passado * Купідон зневажає, на duello ** не звертає уваги, його всі обража-

ють, називаючи хлопчиком, а він торжествує і скоряє чоловіків! Прощай, мужносте! Іржавій, шпаго! Замовкни, барабане! Ваш володар закохався. Так, він кохає! Хай допоможе мені бог імпровізованого віршування, адже я, напевно, візьмуся писати сонети. Винаходь, розуме! Пиши, перо! Мені не забракне сили заповнити цілі фоліанти!
(Виходить)

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА І

Інший кінець парку. На відстані видиється великий намет.
Входять французька принцеса, Розаліна, Марія, Катаріна,
Бойє, ще двоє вельмож і слуги.

Бойє А зараз, панно, наберіться духу,
Подумайте, кого, до кого й з чим
Сюди король, ваш батько, посилає.
Таж вам, яку повсюди поважають,
Вести він доручив переговори
З тим, хто всіма чеснотами владає,-
З Наваррським королем. А йдеться тут
Про Аквітанію, що має стати
* Удар, випад — фехтувальний термін. (Трохи спотворене іт. passata).
** Дуельні правила (іт.).
Приданим королеви. Отже, будьте
Ви щедрі на чарівність і приваби,
Якими вас природа наділила,
Покривдивши на світі багатьох.

Принцеса Мою красу, хоча вона й звичайна,
Не треба похвалою прикрашати,-
Красу цінують променисті очі,
А зовсім не язик крамарський ниций.
Я, слухаючи вас, тим менш пишаюсь,
Чим більше ви стараєтесь розумним
Себе явити, хвалячи мене.

Ну, а тепер —до справ! Бойє ласкавий,
Ви знаєте, нестримна поголоска
Шумить повсюди, що король Наваррський
Навчанню вирішив оддать три роки,
Жінок не допускаючи до двору.
Тому, мені здається, треба, перше
Ніж в заборонену ступити браму,
Його узнати волю; задля цього,
На вашу покладаючись достойність,
Ми адвокатом обираєм вас.
Скажіть йому: французька королівна
В поважній справі прибула з посольством
До їх величності й прийому просить.
Покваптеся, а ми вже тут смиренно
Ясного зачекаєм повеління.
Бойє Горджусь дорученням і йду охоче.
(Виходить)
Принцеса Хто гордий, той охоче і гордиться.
Скажіть, хто ще, мої сеньйори любі,
В подвижництво пустився з королем?
1-й вельможа Один із них Лонгвіль.
Принцеса Ви з ним знайомі?
Марія його я знаю, панно. На весіллі
Сеньйора Перігора з чарівною
Дочкою пана Джека Фоконбріджа
В Нормандії зустріла я Лонгвіля.
Цей чоловік, достойний і шановний,
Мистецтва знає, зброєю владає
І все, що схоче, вміє він здобути.
Одна на доблесті його є пляма,
Якщо вже доблесть можна заплямити:
Це гострий розум з волею твердою,
І перший ріже всіх, а друга каже
Всіх, хто йому попався, не щадити.
Принцеса Він пересмішник, правда ж? Нам це знане.

Марія Так мовлять всі, хто раз на нього гляне.
Принцеса Такий невтримний розум швидко в'яне.
А інші хто там?
Катаріна Це молодий Дюмен, якого люблять
Всі, хто чесноту любить. Він чинити
Тим менше хоче зло, чим більше може.
Настільки мудрий він, що обійтися
Спроможний без краси, й такий красунь,
Що сам, без розуму всіх полонив би.
Я в д'Алансона в герцогському палаці
Його зустріла — й слів мені бракує.
Розаліна В той час іще один із тих учених
З Дюменом був: якщо не помиляюсь,
Зовуть його Біроном. Я ніколи
З таким веселуном не говорила,
Звичайно, в межах припустимих жартів.
Для дотепів його знаходять очі
Поживу всюди; все, що зрять вони,
Він обертає на кумедні жарти,
Які його меткий язик уміє
В словах прегарних влучно передати,
І слухають уважно літні люди,
А молоді й захоплюються зовсім;
Так він дотепно й гарно повідає.
Принцеса Спаси, о боже, дам! Вже закохались,
Якщо тут кожна так свого обранця
Блискучою хвалою обсипає.
Марія Ось і Бойє.
Повертається Б о й є.
Принцеса Ну, що сказав король?
Бойє Наваррець знав уже про ваш приїзд.
Він та його сподвижники по клятві
Вас готувалися прийняти, панно,
Ще до мого приходу. Я довідавсь,
Що ладен він, аби ви стали в полі

Так, наче обложили двір його,
То й він би не зламав своєї клятви,
Впустивши вас у свій палац безлюдний.
Дами надівають маски.
Входять король, Лонгвіль, Дюмен, Бірон та їхній почет.
Ось і король Наваррський.
Король Прекрасна королівно, прошу в гості.
Принцеса "Прекрасну" я повертаю вам назад, а гостею ще
не стала. Дах цього палацу занадто високий для вас, а заходити
в гості у чисте поле — це занадто низько для мене.
Король Запрошуєм, принцесо, вас до двору.
Принцеса Туди я згодна. Проведіть мене.
Король Стривайте, королівно, дав я клятву.
Принцеса Хай бог поможе вам зректись її.
Король Я не вчиню цього з своєї волі.
Принцеса Що ж, воля зрушить клятву мимоволі.
Король Але ж не знає справи милість ваша.
Принцеса Не знаючи її, були б ви мудрі,-
Ви ж од знання до темряви йдете.
Ви присягли самітництва триматись,-
Це смертний гріх таку давати клятву
І гріх її ламати.
Але не майте гніву за відвертість,
Бо вчити вченого мені не личить.
Читайте й зважте на мету приїзду
І зразу ж вирішіть моє питання.
(Подає королеві паперовий сувій)
Король Як швидко зможу, так і розв'яжу.
Принцеса Покваптесь, я в дорогу поспішу,
Щоб ви не перейшли клятьби межу.
Бірон Не танцював я з вами у Брабанті?
Розаліна Чи танцювала з вами я в Брабанті?
Бірон Я вас впізнав.
Розаліна Але тоді навіщо
Таке запитання?

Бірон Не гарячкуйте.
Розаліна Мій розум підігнали ви питанням.
Бірон Ваш розум — кінь баский, охляне враз.
Розаліна Та спершу вершника він скине в грязь.
Бірон Скажіть, в яку годину?
Розаліна В ту, про яку запитує глупак.
Бірон А вашій масці хай щастить навспак!
Розаліна Не масці, а обличчю!
Бірон Чим більше вам коханців зичу!
Розаліна Амінь! Між них не буде вас.
Бірон Мені вже забиратись час.
Король Ваш батько, панно, тут повідомляє,
Що він вернув мені сто тисяч крон;
А це лиш половина тої суми,
Що батько мій позичив на війну.
Але ж він їх не повернув ще нам,
Не кажучи про тих сто тисяч боргу,
На забезпечення якого нам
Частина Аквітанії дісталась,
Хоча ціни такої і не варта.
Якби ж король, ваш батько, повернув
Хоча б ту першу половину боргу,
То я б від Аквітанії відмовивсь
І з ним би дружню спілку зав'язав.
А втім, до цього він, мабуть, несхильний,
В листі підтверджує, що вже сто тисяч
Вернув мені, але не вимагає,
Щоб після сплати їх уже йому
Права на Аквітанію вернути.
А ми б охоче з нею розлучились,
Бо краще гроші батьківські вже мати,
Ніж Аквітанію в страшній руїні.
Принцесо дорога, якби ж вимоги
Ваш батько ставив не такі безглузді,
Я б глузду всупереч пішов на згоду,

Щоб раді ви до Франції вернулись.
Принцеса Ви ображаєте мойого батька
І честь свою плямуєте водночас,
Одержання негідно відхиливши
Того, що сплачене було вам чесно.
Король Про це від вас, повірте, вперше чую.
Доведете мені — верну вам борг
Чи Аквітанію.
Принцеса Ловлю на слові.
Бойє, будь ласка, покажіть розписку,
Яку повірник Карла-короля
Нам видав.
Король Я прошу, підтвердьте це.
Бойє Даруйте, володарю, ще пакет
Із Франції не надійшов; ми завтра
Всі документи вам передамо.
Король Цього цілком для мене буде досить,
І я піду на поступки розумні.
Тим часом згодьтесь на такий прийом,
Щоб, виявивши вам належну честь,
Я не порушив і своєї честі.
Хай ви не можете ввійти в палац,
Вас біля нього приймуть так, що здасться,
Неначе вас я помістив у серці,
Хоча й не пригостив у власнім домі.
Мені пробачить розум ваш. Прощайте!
Ми завтра знов одвідаємо вас.
Принцеса Здорові будьте, хай все добре буде.
Король І вам того ж бажаю всюди.
(Виходить)
Бойє Пані, я хочу вам повністю доручити моє серце.
Розаліна Будь ласка, доручіть, буду рада бачити його.
Бойє Я хотів би, щоб ви почули, як воно стогне.
Розаліна Воно, дурненьке, хворе?
Бойє Так, на сердечну слабкість.

Розаліна Ой леле! Кров йому пустіть.
Бойє Хіба це може пособить?
Розаліна Кажу я так, як лікар скаже хворим.
Бойє Його проткніть цілющим зором!
Розаліна О ні, моїм ножем!
Бірон Хай бог життя вам береже!
Розаліна А ваше — від тривалих літ!
Бірон За це вам дякувать не слід.
(Відходить убік)
Дюмен Сеньйоре, хто ця дама доброчинна?
Бойє Це донька д'Алансона — Катаріна.
Люмен Прекрасна дама. Що ж, бувайте, пане!
(Виходить)
Лонгвіль Даруйте, хто ж та в білому, привітна?
Бойє Щоб жінку взнать, тут досить світла.
Лонгвіль У світлі — світська. Йшлося про ім'я.
Бойє Ім'я одне у неї, свідчу я.
Лонгвіль Скажіть, чия вона дочка?
Бойє Відома річ — свого татуся.
Лонгвіль Я жартувати не беруся!
Бойє Не ображайтесь, пане.
Це донька Фоконбріджа.
Лонгвіль Уже мій гнів минувся.
А дама справді гожа.
Бойє Це може бути, може.
Лонгвіль виходять.
Бірон А в капелюшку — хто вона?
Бойє Це Розаліна, всяк те зна.
Бірон Вона заміжня, пане?
Бойє Коли захоче — стане.
Бірон Прощайте, мій сеньйоре! До стрічання!
Бойє То вам стрічання, а мені — прощання!
Бірон виходить. Дами знімають маски.
Марія Останній був Бірон, дотепник і дивак,
Всякчас жартує він.

Бойє І, знайте, все не так.
Принцеса Ви теж йому дали відчути злості смак.
Бойє Його й на абордаж я взяв би, як моряк!
Катаріна Йде на таран — баран!
Бойє Та й бараном я стану,
Щоб пастись на вустах у вас безперестанно.
Катаріна Я — випас, ви — баран? Чи жарт цей любий вам?
Бойє Тут можна пастися?
(Хоче її поцілувати)
Катаріна Не всяким баранам!
Хоча й розділений мій рот, він — не общинний.
Бойє Хто ж володіє ним?
Катаріна Це буде друг єдиний.
Принцеса Ой, недоречні тут і дотепи, і кпини!
Нам треба ж обернуть весь запал і вогонь
Супроти короля і книжників його.
Бойє Якщо не помилюсь, бо я набравсь звичаю,
Риторику сердець у поглядах читаю,-
Король заражений — обачно з королем!
Принцеса А чим?
Бойє А тим, що, люблячи, ми пристрастю зовем.
Принцеса Де ж ваші докази?
Бойє Так, всі його чуття зійшлись в очей палаті,
Що тільки від жаги могла ось так палати,
А серце, як агат, лишило у собі
Відбитий профіль ваш і гордість, далебі.
І затинавсь язик, і квапивсь гарячково
Те, що було в очах, перетворить на слово;
Всі почуття злились із поглядом палким,
Втішалися з краси, забувши всякий стрим.
Я бачив, що в очах таїть він почування,
Мов під кришталем скарб, який струмить сіяння,
Чим видає себе й показує ціну,
Що кожен з вас би мав за справжню дивину.

І на його лиці такий був захват ніжний,
Що всі читать могли, мов на сторінці книжній:
"Всю Аквітанію і все, що в ній, я сам
За поцілунок ваш по щирості віддам!"
Принцеса Ходімо в мій намет. Бойє знов настрій має...
Бойє Сказати геть усе, що око помічає.
Все те, що мовили вам очі короля,
Правдиво мій язик для вас перемовля.
Розаліна Старий гульвісо, ти почав не те здаля.
Марія Він Купідонів дід, тому й такий вигадько.
Катаріна Венера в матінку вдалась — бридкий же батько!
Бойє Ви чули, дами?
Розаліна Ні.
Бопе Що бачите в цей час?
РозаЛіна Дорогу, щоб піти.
Бойє Я не здолаю вас.
Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Там само.

Входять Армадо і Метелик.

Армадо Заспівай, хлопчику. Потіш мій слух.

Метелик
(співає)
Конколінель...

Армадо Чудовий наспів! Квітуча істото, візьми цей ключ,
звільни селюка і негайно приведи його сюди. Я передам через нього листа до моєї коханої.

Метелик Хазяїне, чи не хочете ви полонити свою кохану
французьким джерготанням?

Армадо На що ти натякаєш? Джерготати з нею по-французьки?

Метелик Ні, вельмишановний хазяїне. Вам треба лише
насвистувати джигу язиком, витівати ногами канарійські колінця

і при цьому закочувати очі, зітхати й натякати і взагалі хрипіти горлом, наче ви захлинаєтесь від любовного співу, або втягувати повітря носом, наче вбираєте в себе любовні пахощі; капелюх насунути на очі, наче дашок над вікнами крамниці; руки схрестити на вашому обвислому камзолі, мов кролик лапки на рожні, чи засунути в кишені, як це малювали на старовинних портретах. І не затримуватись довго на одному й тому ж: зробив — і за інше. Цим способом, цими хитрощами ловлять милих жінок, які й без цього чекають, щоб їх упіймали. Таким ось чином чоловіки — ви оцініть мої слова! — і набивають собі ціну.

Армадо Як ти придбав такий досвід?

Метелик За власні три гроші спостережливості.

Армадо "А напрямець?"

Метелик "Забутий коник-скакунець!"

Армадо Ти називаєш мою любов коником?

Метелик Ні, хазяїне, коник — це тільки жеребчик, а ваша кохана — кобилка, і, мабуть, вона вже ходила в запрязі. Хіба ви забули свою любов?

Армадо Майже.

Метелик Який недбалий учень! Вам слід серцем її запам'ятати.

Армадо Вона біля серця, вона і в серці.

Метелик І поза серцем, хазяїне. Я доведу вам і це, й друге, й третє.

Армадо Що ж ти доведеш?

Метелик Доведу вам суть людську швидко і по всіх трьох пунктах: вона кохана вашого серця тому, що ви можете на неї тільки дивитися; вона у серці тому, що ви її любите серцем, і вона поза серцем тому, що ви серцем уболіваєте, бо не можете володіти нею.

Армадо Всі три пункти потверджуються на мені.

Метелик Хай буде їх утричі більше, все одно нічого не вийде.

Армадо Приведи селюка, хай віднесе мого листа.

Метелик Чудове доручення: лошак буде послом від осла.

Армадо Ха-ха! Що ти сказав?
Метелик А те, сеньйоре, що вам треба посадити цього
осла на лошака, бо він ходить занадто повільно. Але я вже йду.
Армадо Дорога не далека. Іди скоріше!
Метелик Так швидко, як свинець, сеньйоре.
Армадо Що це значить, мій любий вигаднику?
Свинець-метал тупий, повільний і важкий.
Метелик Minime *, пане мій, здається — навпаки.
Армадо Свинець — повільний.
* Менш за все (лат.).
Метелик Ні, швидкі у вас думки.
Чи бариться свинець, який лехить з гармати?
Армадо Солодкий дим риторики!
Це ж я — гармата, ти — ядро, і запущу
Тебе я в селюка.
Метелик Стріляйте! Я лечу.
(Виходить)
Армадо Дотепний цей юнак, хоч і різкий порою!
Зітхаю і в біді, о небо, я не встою,-
Відважність у мені змінилася журбою.
Та ось мій посланець.
Повертається Метелик з Довбешкою.
Метелик О пане мій, зламав оцей Довбешка ногу.
Армадо З посилки ти почни, відкинь загадку вбогу.
Довбешка Не треба посилки, не треба й гадити маззю.
Ох, сеньйоре, тут би допоміг подорожник, звичайний подорожник,
а не якась посилка.
Армадо Тй-богу, ти мене насмішив! Твої дурні вислов-
лювання розігнали мою тугу. І я легенько сміюся від напруження
моїх легень. О, вибачте, мої зорі! Невже цей неук сприймає мазь
за посилку, а посилку — за поштове відправлення?
Метелик А хіба вчені розуміють інакше? Чи в посилці
не може бути мазі?
Армадо Ні, паж! Це епілог чи висновок прикметний,
Що ясність надає всій мові попередній.

Ось приклад наведу:
Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.
Це — притча. Тепер — посилка.
Метелик Я додам посилку. Повторіть притчу.
Армадо Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.
Метелик Гусей четвірко підійшло,-
Та знов непарне їх число.
Терер я почну з п р и т ч і, а ви додайте посилку.
Лисиця, мавпа, джміль — гуртом
Не бути парним їм числом.
Армадо Гусей четвірко підійшло,-
Та знов непарне їх число.
Метелик Добра посилка з гускою! Чого ж вага ще ба-
жати?
Довбешка А гуску вміло збув йому хлопчак хороший...
Як сита, пане мій, то й варта ваших грошей!
Це діло нелегке-обшахрувать когось,
Посилку жиряу вам дістати довелось.
Армадо Стривай! А спірка в нас із чого почалась?
Метелик Та про Довбещину сказав я вам гомілку,
А ви нам — про посилку.
Довбешка Я ж подорожника тоді просив у вас:
Вам хлопець гуску дав — посилка ж удалась,
І цим скінчився торг.
Армадо Але скажи, як Довбешка пошкодив ногу?
Метелик Я розповім вам із почуттям.
Довбешка Ти ж не відчув цього, Метелику. Я сам передам
це в посиланні.
Це ж був я під замком, та кинувся спрожогу,
Спіткнувся об поріг і так пошкодив ногу.
Армадо Ну, годі розмовляти про цю матерію.
Довбешка Поки не витече матерія з моєї ноги.
Армадо Довбешко, я звільняю тебе від посту.

Довбешка О, приневольте мене зовсім не постити з якою-небудь француженкою. Я носом чую якесь посилання, якусь гуску, значить.
Армадо Клянусь моєю ніжною душею,, я мав намір сказати, що даю тобі свободу, звільняю твою особу; ти був під арештом, в ув'язненні, в тюрмі, під запором.
Довбешка Саме так, а тепер ви будете для мене проносним від запору і випустите мене на волю.
Армадо Я дарую тобі свободу, випускаю тебе на волю і замість того покладаю на тебе таке: віднеси цей знак уваги сільській дівчині Жакнеті.
(Дає йому листа)
А ось тобі компенсація,
(дає йому гроші)
адже найкраща нагорода для моєї честі — це те, що я завжди нагороджую своїх підлеглих. Метелику, йди за мною.
(Виходить)
Метелик За вами я — мов хвіст. Прощай, Довбешко-панеї
Довбешка Солодкий він шматок! Лукавство незрівнянне!
Метелик виходить.
А тепер гляну на його компенсацію! Компенсація! О, так називаються по-латині три мідяки. Три мідяки — це компенсація. "Скільки коштує ця стрічка?" — "Один мідяк".— "Ні, я дам за неї лише компенсацію". І річ продають. Компенсація! Ця назва звучить краще, ніж французька крона. Я ніколи не буду ні продавати, ані купувати без цього слова.
Входить Б і р о н.
Бірон О, мій найлюбіший Довбешко! Ну й до речі я з тобою зустрівся!
Довбешка Будь ласка, сеньйоре, скільки стрічок тілесного кольору я можу купити за компенсацію?
Бірон А яка та компенсація?
Довбешка Звісна річ, сеньйоре, три мідяки.
Бірон Значить, і купити можна на три мідяки.
Довбешка Я дякую вашій честі. Бувайте здорові!

Бірон Стій, рабе! Ти мені потрібний.
Якщо здобуть мою прихильність хочеш,
Зроби для мене те, що я прошу.
Довбешка Коли накажете ту річ зробити, сеньйоре?
Бірон Сьогодні після полудня.
Довбешка Гаразд, я все зроблю. До побачення.
Бірон Але ж ти не знаєш, у чому річ.
Довбешка Дізнаюсь, коли зроблю.
Бірон Ти мусиш спершу дізнатися, дурисвіте.
Довбешка Тоді я завтра рано-вранці зайду до вашої м"-
лості.
Бірон Ні, це треба зробити сьогодні ж після полудня.
Слухай, служко, діло таке:
Сюди принцеса їде полювати,
А в неї в почті є шляхетна панна:
Ім'я ж їй — Розаліна, ніжне й миле.
Знайди її, віддай у білі руки
Цю таїну в конверті під печаттю.
Ось гонорарій твій — візьми та йди!
(Дає йому гроші)
Довбешка Гонорарій? Дуже приємний гонорарій. Кращий,
ніж компенсація. На цілих одинадцять сантимів з мідяком кращий.
О, який приємний гонорарій! Все зроблю, сеньйоре, точно, як ви
сказали. Гонорарій! Компенсація!
(Виходить)
Бірон Це я люблю? Я ж був бичем кохання,
Усмішок хтивих, млосного зітхання,
їх критиком суворим і дозорцем,
Учителем хлопчиська Купідона,
Суворішим від будь-кого зі смертних!
Сліпий, плаксивий та примхливий хлопчик,
Дитина й дід, і велетень, і карлик,
Правитель рим, владар тендітних ручок,
Помазанець сумних зітхань і зойків, ...
Державець знуджених гульвіс і трутнів,

Суворий князь спідниць і панталонів,
Суддівських виконавців імператор,
Що тут і там снують... Слабий я серцем!
1 мушу я йому капралом бути,
Носить пов'язку, як обруч блазенський!
Що? Закохався я і залицяюсь
До жінки, схожої на той німецький .
Годинник, що всякчас несправно ходить,
Хоч як би ти його не доглядав,-
І завжди лагодить його потрібно.
Найгірше те, що клятву я зламав
І з трьох таки найгіршу покохав:
Пустунку з оксамитними бровами,
Із кулями смоли замість очей.
Клянусь, не вберегти її від блуду,
Хоч Аргус буде євнухом при ній!
А я тужу за нею, жду її,
Благаю! Таж вона — це люта кара!
Той Купідон, якого я зневажив,
Мені ж і мстить — малий та всемогутній.
Що ж, виручать листи, мольба й хвала:
Ми любим ту, що доля прирекла.
(Виходить)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Там само.
Входять принцеса, Розаліна, Марія, Катаріна, Бойє, вельможі, слуги та лісничий.
Принцеса Хто ж там коня пришпорив так завзято,
На згірок злинувши? То був король?
Бойє Не знаю певно, думаю — не він.
Принцеса Хто б він не був, та в нього дух високий.
Гаразд, панове, скінчим наші справи,-
В суботу ми до Франції від'їдем.

Отож, лісничий, покажи нам хащу,
Де ми погратись можемо в убивство.
Лісничий Ходімо до гайка, там, на узліссі,
Влаштуєте прекрасне полювання.
Принцеса Прекрасна ж я, і прагну полювати,
Тому прекрасне буде й полювання?
Лісничий Даруйте, я не те на оці мав.
Принцеса Що? Ти ж хвалив, а це вже "ні" сказав?
То я уже й негарна? Будь ласкав!
Лісничий Так, гарні ви.
Принцеса Не лести й цього разу:
Краси нема — надія на прикрасу!
Візьми, свічадо, за прямі слова...
(Дає йому гроші)
Платить за лайку — справа світова.
Лісничий Таж ви — сама краса, повірте, панно.
Принцеса Мій дар красу мені вернув слухняно!
Порочать же красу за наших днів,
Бо хвалять лиш того, хто заплатив.
Подайте лук! Живу я добротою,
Але стріла хай стане тут лихою.
Ось я врятую честь свою в стрільбі:
Не влучу — значить, маю жаль в собі
А влучу, то для того, щоб явити
Своє мистецтво, а не ціль — убити.
Порою честолюбство де-не-де
До злочинів огидливих веде,
Коли заради гонору та слави
Ми серце зводимо на шлях неправий;
Так оленя уб'є моя стріла,
Хоча до нього я не маю зла.
Бойє Скажіть, хіба ж ті чортові жінки не ради
Пихи й хвальби стараються тримати
Під черевиком лагідних мужів?
Принцеса Повинні ми, скажу без зайвих слів,

Вславлять жінок, що гнуть чоловіків.
Входить Довбешка.
Бойє Ось брат із королівської громади.
Довбешка Добрий день усім вам! Будьте ласкаві, яка тут дама над усіми голова?
Принцеса Ти можеш її впізнати, приятелю, бо решта без голів.
Довбешка Ну, то котра тут найбільша, найвища?
Принцеса Та, котра найтовща і найрослїша?
Довбешка Котра росліша й товща всіх? Що правда, то не гріх.
Якби ваш стан тонким був, як мій розум, дамо,
То поясок цих дів. згодився б вам так само.
Чи не найстарша ви, бо товща тут за всіх?
Принцеса Скажи, чого ти хочеш? Чого хочеш?
Довбешка Біронів лист несу для панни Розаліни.
Принцеса Ми, добрі друзі з. ним... О посланець сумлінний,
Подай листа! Бойє, ви вмілець розрізати,-
Розкрийте каплуна.
Бойє Я рад вам слугувати.
Тут інший адресат, і я вже розумію.
Це — до Жакнети лист.
Принцеса Чекать я не волію.
Хай слухають усі. Зламайте воску шию.
Бойє
(читає)
"Іменем неба свідчу, що ти — гожа, це безсумнівно; це істина, що ти вродлива, це сама правда, що ти привабліва. Ти, найчарівніша за будь-яку чарівність, прекрасніша за всяку красу, істинніша, ніж сама істина, згляньсяна свого доблесного васала. Великий і преславний король Кофетуа звернув увагу на згубну і безсумнівну жебрачку Зенелофон. І він із цілковитою підставою міг сказати: veni, vidi, vici; що мовою простолюддя — о низьке і темне простолюддя! — videlicet, тобто означає: прийшов, побачив, переміг. Прийшов, раз; побачив, два; переміг, три. Хто

прийшов? Король. Чому прийшов? Щоб побачити. Для чого побачити? Щоб перемогти. До кого прийшов? До жебрачки. Кого побачив? Жебрачку. Кого переміг? Жебрачку. В підсумку-перемога. На чийому боці? На боці короля. Полон обертається в багатство. З чийого боку? З боку жебрачки. Шлюбом стає катастрофа. З чиєї сторони? Короля? Ні, з обох сторін в одному чи зі сторони одного в обох. Я — король, як випливає з порівняння; ти — жебрачка, як свідчить твоє низьке походження. Чи можу я звеліти тобі кохати мене? Можу. Чи можу я тебе примусити? Міг би. Чи благатиму в тебе любові? Маю намір. На що ти обміняєш своє лахміття? На вбрання. А своє нікчемне ім'я? На титул. А себе? На мене. Отже, чекаючи твоєї відповіді, оскверняю свбї вуста на твоїх ногах, очі — на твоєму обличчі, а серце — повсюди на тобі.
Твій, з люб'язним бажанням слугувати тобі
дон Адріано де Армадо.
Ти чуєш, як ричить немейський лев?
Овечко, гнів такий — тобі не радість.
До ніг йому впади — він стишить рев,
Коли наївсь, тобою зволить гратись.
А не погодишся — десь у діброві
Поживою ти станеш хижакові".
Принцеса Ну що за птах черкнув послання це палке?
І що за вітрогон? Чи чули ви таке?
Бойє Здається, я впізнав уже цей стиль розкутий.
Принцеса Ви пам'яттю слабкі, якщо могли забути.
Бойє Так це ж Армадо, той іспанець при дворі,
Дивак, Монарко брат: його взяли для гри
Король та книжники.
Принцеса Скажи-но, чоловіче,
Хто дав тобі листа?
Довбешка Мій пан, кажу вам двічі.
Принцеса Кому ти мав оддать?
Довбешка Послав до панни пан.
Принцеса Які ж це панна й пан?
Довбешка Там пише пан Бірон — чудесна він людина —

Французькій панночці, що зветься Розаліна.
Принцеса Все переплутав ти. Але вже час, ходім.
(До Розаліни)
Бідненька, потерпи з отим листом своїм.
Принцеса з почтом виходить.
Бойє Хто ж тут здобуде все?
Розаліна Як хочете — скажу я.
Бойє О неземна красо!
Розаліна А та, що лук готує.
Чи вдало— я відбила?
Бойє Рогатих убивать принцеса хоче всіх.
Як заміж вийдете — ще більше стане їх.
Чи я не добре вцілив?
Розаліна Та нині я стрілець.
Бойє А хто ваш олень, дамо?
Розаліна Як по рогах — то ви. Ну станьте ближче й пря-
мо.
Скалить, чи теж не влучно?
Марія Здавайтесь, б'є вона у лоб вам напрямець.
Бойє Я нижче їй попав. Чи вправний я стрілець?
Розаліна А чи не пустити в тебе замість стріли прислів'я,
яке було вже старе в ті часи, коли французький король Піпін був
ще хлопчиком; це з приводу влучної стрільби.
Бойє Отже, я можу відповісти тобі таким самим дав-
нім прислів'ям, яке було вже старим тоді, коли Джіневра Британ-
ська була ще дівчинкою; це теж із приводу влучної стрільби.
Розаліна Але ж ти не вмієш попасти, попасти,
Попасти, мій друже гожий.
Бойє Нехай не зумію попасти, попасти,
Та інший попасти зможе.
Розаліна та Катаріна виходять.
Довбешка Забавна в них стрільба, погляньте-бо лишень!
Марія Обоє добре б'ють-влучають у мішень.
Бойе Мішень? Назвали так мою ви даму гожу.
Накресліть в центрі круг, бо в бік попасти можу.

Марія Ви розучилися — не влучите у ціль.
Довбешка То станьте ближче, й він не схибить і звідціль.
Бойе Якщо вже схиблю я — застряньте в ній стрілою.
Довбешка І гостряка вона направить хай рукою.
Марія Та годі слів масних, говорите дурне.
Довбешка Вам в кулі грати слід, стріла ж її не втне.
Бойє Боюсь розбити їх. Бувай, пташа нічне.
Бойе і Марія виходять.
Довбешка Душею присягну — цей блазень не без тями!
Та й шпетили ж його добренько я і дами!
Як сиплють дотепи! І вдалий кожен жарт,
Хай непристойний він, та зміст чимало варт.
Армадо ж не такий! О, чоловік поштивий!
Як біля дами він впадає і воркує!
Як подає вахляр і ручки їй цілує!
А паж його який! То, певно, вже планида:
Дотепний сучий син, хоча на вигляд — гнида.
Чути за сценою гамір полювання.
Агей! Агей!
(Вибігає)
СЦЕНА 2
Там само.
Входять Олоферн, отець Натаніель і Тупак.
Натанієль Справді поважна забава, і це я засвідчую з чистим сумлінням.
Олоферн Олень, як ви самі бачили, був sanguis *, чистої крові, дозрілий, немов яблуко, що, подібно до рубіна, висить у вусі coeio, тобто неба, небесної тверді, небосхилу, а потім упав, неначе кисличка, на лице terra — грунту, суходолу, землі.
* Кров (лат.).
Натанієль Воістину, пане Олоферн, ви приємно розмаїтите епітети, ніби той учений. Але запевняю вас: то був цап ще без перших рогів на голові.
Олоферн Отче Натанієль, haud credo *.
Тупак Та не haud credo, а цапик-перволіток.

Олоферн До чого дике зауваження! Одначе це певного
роду інсинуація, зроблена in via — тобто на шляху до експлікації;
facere **, якщо можна, репліку чи, вірніше ostentare — тобто
явити власне бажання згідно з вашим необробленим, невідточе-
ним, непідготовленим чи, найвірніше, безпідставним розумінням,-
сприйняти моє haud credo за оленя.
Тупак Я кажу — то був не haud credo, а цапик.
Олоферн Двічі дурне безглуздя, bis coctus!
О дике неуцтво, який же потворний твій лик!
Натанієль Та він-бо нектару із книги не відав повік, не їв
паперу, якщо можна так висловитись, не пив чорнила, тому й ро-
зум його не поповнювався. Він схожий на тварину, здатну відчу-
вати лише грубими органами.
Такі ось безплідні рослини ми бачили завжди,
Щоб їм уклонятись, здобувши освіти плоди.
Як бути дурним і неґречним негідно мене,
Так марно садить селюків за навчання шкільне,
Але, omne bene ***, скажу, як мій дід говорив:
"Частіше той бурю дола, хто не любить вітрів".
Тупак Обоє ви вчені, скажіть-но, кому це був місяць
тоді,
Як Каїн вродився, а й досі немає ще тижнів
п'яти?
Олоферн Діктіні, друже Тупак, Діктіні, друже Тупак.
Тупак А хто така Діктіна?
Натанієль Це найменування Феби, Селени, тобто місяця.
Олоферн Минуло чотири їй тижні, й Адам стільки ж ба-
чив цей світ,
П'ятьох не було їй тижнів, як збігло Адаму сто літ. Так, можна
змінити назву, але не суть.
Тупак Авжеж! Ваша правда, його вже несуть — того
цапика.
* Не вірю (лат.).
** Зробити (лат.).
*** Все добре (лат.).

Олоферн Хай бог прояснить твій розум. Я кажу, що мі-
. . няється назва, але не суть.
Довбешка І я кажу, що місяць не міняється, тобто міняє-
ться видом, та не міняється віком: місяць завжди місяць. А той
цапик, що принцеса вбила, таки перволіток.
Олоферн Отче Натанієль, хочете вислухати мою зімпро-
візовану епітафію на смерть цієї тварини? І на догоду цьому
неуку я називаю оленя, якого вбила принцеса,— козлом.
Натанієль Perge*, шановний Олоферне, perge; тільки, будь
ласка, уникайте непристойностей.
Олоферн Я виділятиму окремі співзвуччя, бо це надає
легкості віршам.
Принцеса красна оленя підстрелила у гаї,
То благородний олень був, хтось каже: то козел.
Сурмлять, атукають ловці, собача підбігає
Ватага й валить оленя серед пахучих зел.
Хтось каже злий, що тут козли, й не оленя —
козла,
Коли ми йшли й не знали зла, принцеса підтяла.
Натанієль Рідкісний талант!
Тупак
(убік)
Якщо талант — це талан, то йому таки потала-
нило!
Олоферн Цей дар я маю від природи, він — простий, про-
стий: це — шалений і незвичайний розум, сповнений різних форм,
образів, марень, об'єктів, ідей, здогадів, спонук, змін. Вони зарод-
жуються в посудині моєї пам'яті, проростають в лоні pia mater **
і з'являються на світ завдяки зручній нагоді. Але цей дар — доб-
рий для того, в кого він досягає гостроти, і я радий, що я його
маю.
Натанієль Синьйоре, я дякую богові, що послав мені вас,
і мої парафіяни також дякують: ви лепсько наставляєте їхніх си-
нів, та й їхнім донькам від вас так само велика користь. Ви — чу-
довий член общини.

Олоферн Mehercle ***, якщо їхні сини тямущі, вони самі здобудуть знання; якщо їхні доньки вже дозріли до того, я їх навчу. Але vir sapit, qui pauca loquitur ****. Якась жіноча душа вітає нас.

* Продовжуй, давай (лат.).

** Мозкоьа оболонка (лат.).

*** Клянусь Геркулесом (лат.).

**** Небалакучий муж — мудрий (лат.).

Входять Жакнета і Довбешка.

Жакнета Хай бог пошле вам доброго ранку, отче духовний.

Олоферн Отче духовний, quasi* дух овній. А якщо овен кого проткне рогами, хто ж це буде?

Довбешка Звісно, пане шкільний учителю, той, хто схожий на велику бочку.

Олоферн Проткнути рогами бочку! Блискуча думка в цій жмені праху! В ньому досить іскри для кременя, досить перлів — для свині! Дуже мило, дуже добре!

Жакнета Отче мій, будь ласка, прочитайте цього листа. Його приніс мені Довбешка від дона Армадо. Прошу вас, прочитайте.

Олоферн "Fauste, precor gelida, quando pecus omne sub umbra ruminat..." ** і так далі. О добрий старий мантуанцю! Я можу сказати про тебе те ж саме, що мандрівники про Венецію:

"Venetia, Venetia,
Chi non te vede, non te pretia" ***.

Старий мантуанцю! Старий мантуанцю! Хто тебе не розуміє, той і не шанує. Ut, re, sol, la, mi, fa... Прошу вибачити, сеньйоре, який зміст цього листа чи, вірніше, що каже Горацій у своїх... тобто це вірші?

Натанієль Так, сеньйоре, і дуже майстерні.

Олоферн Дайте мені послухати куплет, строфу, рядок. Lege, domine ****.

Натанієль "Я клятву вже зламав,— як ще клястись
в коханні?
Не зраджує повік лиш віра у красу.

Та, зрікшися себе, тобі я вірний, пані,-
Мій дух, що був як дуб, ти гнула мов лозу.
Ти — це наука вся, і в тебе очі — книга,
Де стільки насолод, що вчення принесло:
Якщо знання — мета, і ним здобута втіха,
То як же не хвалить їх чисте джерело?
* Майже (лат.).
** "Фаусте, прошу тебе,— поки вся худоба пасеться
в прохолодній тіні..." (Лат.)
*** "Венеціє, Венеціє, хто тебе не бачить, той не може
тебе оцінити" (іт.).
**** Читайте, пане (лат.).
Тобою неук лиш не може захопиться;
Я гордий, що тебе люблю, о неземна,
Очей твоїх вогонь — для мене — блискавиця.
А голос гнівний твій, як музика луна.
О янголе небесний, змилуйсь наді мною,-
Прости, що мовою хвалю тебе земною".
Олоферн Ви порушуєте цезуру, і тому ламається ритм.
Дайте мені проглянути канцонету. Тут лише витримується кількість стоп, але вишуканості, легкості й золотого поетичного розміру — caret *. А ось Овідій Назон був майстер у цьому. Одначе чому його прозвали Назоном? Тому, що він мав доброго носа на духмяні квіти уяви, на спалахи вимислу. Imitari ** — це ще дрібниця. І собака наслідує свого хазяїна, мавпа — доглядача, об'їжджений кінь — вершника. Але, невинна damosella ***, лист адресований вам?
Жакнета Так, сеньйоре, від пана Бірона, одного із вельмож іноземної принцеси.
Олоферн Я хочу глянути на адресу. "В білосніжні руки найчарівнішої панни Розаліни". Передивлюся ще раз усього листа, щоб узнати з підпису ім'я відправника. "Вашої милості покірний слуга Бірон". Отче Натанієль, цей Бірон — один із тих, що дали обітницю разом із королем. І він склав листа дамі з почту іноземної королівни, а лист випадково чи своїм шляхом потрапив

не за призначенням.
(До Жакнети)
Рушай і біжи, моя люба, передай цидулу королю у власні руки. Вона може мати велике значення. Не марнуй часу на прощання. Знімаю з тебе цей обов'язок. До побачення!
Жакнета Любий мій Довбешко, ходімо зі мною. Сеньйоре, хай господь боронить вас!
Довбешка Я з тобою, дівчино.
Довбешка і Жакнета виходять.
Натанієль Сеньйоре, ви зі страху божого вчинили вельми благопристойно і, як каже один із отців церкви...
Олоферн Сеньйоре, не кажіть мені про отців. Я боюсь, коли— хвала як халва. Але повернімося до віршів. Чи вони сподобались вам, отче Натанієлю?
* Бракує, не вистачає (лат.).
** Наслідувати (лат.).
*** Дівчина (спотвор, фр.).
Натанієль Вони чудові за стилем.
Олоферн Сьогодні я обідаю у батьків одного з моїх вихованців; якщо ви захочете благословити нашу учту молитвою, то я, покладаючись на мою приязнь із родичами згаданого хлопця чи вихованця, поручуся вам, що там ви будете ben venuto *. І там я доведу вам, що ці вірші зовсім не грамотні, позбавлені будь-якої поезії, глузду, а також натхнення. Складіть нам товариство.
Натанієль Я дуже вам вдячний, адже товариство, як свідчить святе письмо, ущасливлює життя.
Олоферн Безперечно, святе письмо в цьому непогрішне.
(До Тупака)
Сеньйоре, я запрошую і вас; не кажіть "ні" — pauca verba **. Вперед! Панове влаштували собі розвагу, і ми теж можемо забавитись.
Виходять.
СЦЕНА 3
Там само.
Входить Бірон з папером у руці.

Бірон Король женеться за оленем, а я біжу за самим собою. Він там розставив тенета і змастив їх смолою; я ж заплутався і замазався нею! Замазався — яке огидне слово! Ну й нехай! Будь зі мною, скорбото! Так, мовляв, казав блазень, і я так само кажу, отже, і я блазень. Добре доведено, мій розуме! Але клянуся небом, любов безумна, як Аякс. Він убивав баранів, а вона вбиває мене. Значить, я баран. Знову гарно доведено з мого боку! Я не хочу кохати; якщо я це роблю, хай мене повісять, я зовсім цього не хочу. Але ж і око в неї! Клянуся денним світлом, якби не те око, я не покохав би її. Точніше, якби не двоє очей. Одначе я тільки й роблю, що брешу, і брешу безсоромно. Знає небо, я кохаю, і це навчило мене віршувати й сумувати. Частина мого віршування вже готова, і в нього вкладено мій сум. Гаразд, вона вже має один із моїх сонетів; блазень послав його, дурень відніс, а дама отримала; милий блазень, миліший дурень, а наймиліша панна! Клянуся білим світом, я б нітрохи цим не турбувався, якби й решта

* Бажаний гість (іт.).

** Без зайвих слів (лат.).

троє вклепалися також. Ось один із них іде з папером. Хай поможе йому бог зітхати.

(Вилазить на дерево)

Входить король з папером у руці.

Король Ах!

Бірон

(убік)

Клдауся небом, і він поранений! Ну-бо далі, любий Купідоне. Ти своєю опереною стрілою вразив його в саме серце! Зараз я дізнаюся про його таємниці!

Король

(читає)

"Так ніжно вранці сонце золоте
Зарошену троянду не цілує,
Як промінь, що з очей твоїх іде
І сушить сльози — ллю вночі їх всує.
Не сяє срібний місяць, що внизу

Розлився на прозорій водній сині,
Так, як твій образ крізь мою сльозу,-
Ти в кожній світишся моїй сльозині.
Тож, наче в колісниці осяйній,
В сльозині котишся ти величава;
Поглянь на сльози, що течуть мені,-
У них тобі твоя засвітить слава.
Так не люби, щоб ніс я, раб краси,
Твій образ милий в дзеркалі сльози.
О королево королев! Така ти
Прекрасна, що й не в силі я сказати".
Як їй скажу про біль? Чи цим куплетом?
Записку в листі залишу... Хто йде там?
(Ховається за дерево)
Входить Лонгвіль з папером у руці.
Король
(Убік)
Лонгвіль! Читає... Вухо, слухай, жди!
Бірон
(убік)
Безумець ще один прийшов сюди.
Лонгвіль Ох, клятву я зламав!
Бірон
(убік)
Папір несе, як той клятвопорушник.
Король
(Убік)
Це ж глум! І він закоханий, мабуть.
Бірон
(убік)
Авжеж, п'яниці люблять тих, що п'ють.
Лонгвіль Невже тут перший клятву я ламаю?
Бірон
(убік)
Ти не хвилюйся: двох уже я знаю,-

Ти наш завершуєш тріумвірат,
Із чим тебе я привітати рад.
Лонгвіль Боюся, що розчулить не зумію
Я віршами свою любов, Маріє!
Порву їх і скажу в простих словах.
Бірон
(убік)
О рими! Це в Амура на штанах
Нашивки. Тож не рви їх.
Лонгвіль Будь що буде.
(читає сонет)
"Твоїх очей риторика премила,-
Хто б заперечити небесну зміг? —
Мене від клятви одвернуть зуміла.
Тому я не боюсь провин моїх.
Зрікаюсь жінки; знай, богине чесна,
Зрікаюсь не тебе— молюсь тобі;
Мій світ — земний, твоя любов — небесна;
Яви до мене милість у журбі.
Клятьба — дихання, а дихання — пара,
її спивай, як сонце з вишини,.
Світи моїй землі, жива і яра;
Я винний, та не відаю вини:
Який же дурень чи мудрець, питаю,
Не зломить клятви, щоб ввійти до раю?!>
Бірон
(убік)
Богиню з гуски він собі створив, дивись ти!
Зве м'ясо божеством. Та це ж поганство чисте!
Прости, о боже, нас! Ми збилися з путі.
Лонгвіль Як передати? Хтось іде. Слід відійти.
(Відступає убік)
Бірон
(убік)
Сховались всі, мов діти, й не знайти.

Сиджу, як напівбог, вгорі в розмаї,
Шаленців тайни я спостерігаю.
О небо, глянь! Іще мішок у млин!
Дюмен! Впіймався птах іще один.
Входить Дюмен з папером у руці.
Дюмен О Кет божественна!
Бірон
(Убік)
Ну й дурень він!
Дюмен Клянусь, красо сяйлива, ти — небесна!
Бірон
(Убік)
Клянусь, він бреше, бо вона — тілесна.
Дюмен Затьмить і золото твоя коса.
Бірон
(убік)
Це ворон золотий! От чудеса!
Дюмен Струнка, мов кедр!
Бірон
(убік)
Сутула в неї спина,
А ще й плече криве.
Дюмен Ясна, як днина!
Бірон
(убік)
Коли не світить сонце й дощик ллє.
Дюмен Моє здійснись, бажання!
Лонгвіль
(убік)
І моє!
Король
(убік)
Здійсни й моє, о боже!
Бірон
(убік)

Амінь! Моє також! Молитва хай поможе!
Дюмен Вона, мов жар, мені бентежить кров,
Забути прагну — не дає любов.
Бірон
(убік)
В крові у тебе жар? Багато крові?
Так випусти і станеш знов здоровий.
Дюмен Я ще раз прочитаю власну оду.
Бірон
(убік)
Послухать дур я маю знов нагоду.
Дюмен
(читає)
"Раз на рік цвіте весна,
Для кохання теж одна,-
Ружу вбачив я палку;
Вітер віяв на лужку
І, незримий, поміж трав
Ніжно квітку цілував.
І в бентезі молодій
Квітці я сказав тоді:
— О, коли б, як він, я міг
Жар відчути щік твоїх.
Руки зв'язує зарок,
Я не можу рвать квіток!
Клятва зайва молодим:
Любо ружі рвати їм.
Не візьміть за гріх, молю,
Що від клятви одступлю.
Ради тебе Зевс би сам
Позабув свій божий сан
І Юнону огрядну,
Щоб кохать тебе одну".
Додам до вірша й сповідь на прощання,
В ній висловлю печаль мого кохання.

Якби король, Лонгвіль і сам Бірон
Теж закохались — зникло б, наче сон,
Із мене звинувачення у зраді...
Чи винні є, коли всі винуваті?
Лонгвіль
(підходить)
Дюмене, ти немилосердний в тузі.
Чи треба мати у нещасті друзів?
Ти зблід, я червонів би, наче рак,
Якби мене підслухали отак.
Король
(підходить)
То червоній! Ти винуватий двічі
Тим, що виказуєш Дюмену в вічі.
Не любиш ти Марії? Це ж Лонгвіль
Сонет їй написав п'янкий, як хміль!
Чи ви руками не стискали груди,
Щоб серце вгамувати, біль забути?
В кущах сидів я й стежив, свідок бог,
За вами й червонів за вас обох.
Я чув зітхання ваші й ваші вірші,
Я чув слова й освідчення ще гірші.
Один стогнав, а другий звав: "Зевес!"
"О злото кіс!" — "В очах тону я весь!"
(До Лонгвіля)
Той клятву ламле, щоб ввійти до раю.
(До Дюмена)
А той кохати іншу Зевсу рає.
Та що б на це сказав Бірон, якби
Він чув слова відступництва й ганьби?
О, як би він — і ваша в цім ганьба вся! —
Глумився з нас, радів, стрибав, сміявся!
Клянусь казною, тільки б я хотів,
Щоб він таких не чув про мене слів.
Бірон Час лицемірність відшмагать бридливу!

(Злазить з дерева)
Владарю мій, прошу, не майте гніву!
Ви ставите любов на карб червам,
А закохались теж в одну із дам.
Хіба ж сльоза у вас не колісниця,
В якій, відбившися, принцеса мчиться?
Хіба ви клятву свято бережете?
Лиш менестрелі створюють сонети!
А вас і сором не бере легкий,
Що ви всі три спіймались, як пташки.
В чужих очах знайшли, о гріховоди,
Ви порошинку, я ж у вас — колоду.
Ну й сцена тут відкрилася мені:
Зітхання й шал, слова дурні й сумні.
О, як, щоб не зірватись, я тримався,
Коли державець в мошку обертався,
На скрипці дужий Геркулес триндикав,
А джигу мудрий Соломон мурликав,
А Нестор у ляльки з дітками грав,
І наш Тімон сміявся з їх забав.
Чого похнюпився, Дюмене, вмить?
Скажи, Лонгвілю, що тебе болить?
А мій король? В усіх у грудях біль.
Мікстуру ж їм!
Король Твій жарт — на рану сіль.
Ти нас принижуєш погордним зором?
Бірон Не я вас — кинули мене ви в сором.
Наївний, чесний, я вважав гріхом
Зламати клятву, нехтувати злом.
Ганьба мені за давню дружбу з вами,
Несталими, зрадливими людцями.
Хто бачив з вас, щоб вірші я писав,
Щоб чепурився, в'янув і зітхав
За дівою? Чи чув із вас хто-буДь,
Щоб вихваляв я очі, ніжку, грудь,

Чоло, уста, ходу, овали пліч?..
Король Який святий! Незрозуміла річ!
Чого ж, мов злодію, тобі спішити?
Бірон Любов жене. Закохані, пустіте.
Входять Жакнета і Довбешка.
Жакнета Хай бог вас береже!
Король Із чим прийшли?
Довбешка Із зрадою.
Король Хто зрадив і коли?
Довбешка Не зрадив ще ніхто.
Король Якщо вже так, то з саду
Геть забирайтеся, свою забравши зраду.
Жакнета Прошу, сеньйоре мій, цей прочитайте лист.
Наш пастор нам сказав: ховає зраду зміст.
Король Біроне, прочитай.
(Дає йому листа)
Хто дав тобі його?
Жакнета Довбешка, звісно.
Король
(до Довбешки)
А тобі хто дав?
Довбешка Дун Адрамадьйо, дун Адрамадьйо.
Король Біроне, що з тобою? Навіщо рвеш листа?
Бірон Сеньйоре, не турбуйтесь, сама в нім сміхота.
Лонгвіль Але ж він схвилювався й не те відповіда.
Дюмен
(збирає клаптики паперу)
Та це ж Біронів почерк, його ж і підпис тута.
Бірон
(до Довбешки)
Ти на мій гріх зродився, проклятий баламуте.
Я винуватий, винний і в цім признатись рад.
Король У чому?
Бірон В тім, що дурнів я замикаю ряд.
Попалися ви троє, владарю, я — четвертий.

Як злодій кишеньковий, з нас кожен гідний
смерті.
Чужих спровадьте звідси, і я покаюсь гірко.
Дюмен Число ми склали парне.
Бірон Це правда, нас четвірко.
Хай вийдуть голубочки.
Король Не стійте тут, а — в путь!
Довбешка Тут зрадники зостались, а чесних геть женуть.
Жакнета і Довбешка виходять.
Бірон Закохані, дозвольте вас обняти!
Ми вірні так, як вірна плоті кров.
Ясніти небу й морю вирувати^-
Закон старих ще юність не зборов.
З'явилися з любові ми на світ,-
Цим поясню від клятви наш відхід.
Король Як? Лист розкрив твою любов незмінну?
Бірон Питаєте! Хто, взрівши Розаліну,
Немов дикун-індус, коли святе
Зі сходу сонце блисне світлом раннім,
Грудьми у прах побожно не впаде,
Сумирний і засліплений сіянням?
Хто сміє на красу, яка зійшла,
Дивитися орлиним гордим оком
І не сліпитись ясністю чола?
Король Невже пойнявсь ти запалом високим?
Моя любов — це сонце, а твоя —
Бліда супутниця мого світила.
Бірон Тоді я не Бірон. Вона ж сія,
Без неї тьма весь світ би полонила!
Принадно так, що жодний не згаса,
Всі барви на обличчі в неї злиті,
Така довершена її краса,
Що годі більшу велич уявити.
О, дайте цвіт велеречивих уст!
Ні, геть риторику! Хто хвалить всує?

Лише торгаш, який в тім бачить глузд,-
Хвала їй зайва, бо її плямує.
Пустельник, що зігнувсь від сотні зим,
Півсотні скине, як їй в очі гляне.
Краса ж вертає молодість старим,
Цвіте ж і костур, як весна настане.
Мов сонце, блиск вона несе всьому.
Король Чорнішої тобі знайти не вдасться.
Бірон Хай чорна, як ебен! Коли візьму
Я за жону її, це буде щастя.
Хто до присяги приведе мене?
Де біблія? Клянуся — не вродлива
Та, що з лиця світліша й не сяйне
Ось так очима темними, як слива.
Король О, парадокс! Таж чорне — пекла знак.
В'язниця чорна й ніч по дневі зблідлім,
Краса,— це світло, що жадає всяк.
Бірон Чорти спокусять швидше тих, що в світлім.
Якщо ж у траурі її чоло,
То це тому, що в інших дам волосся
Чуже й фарбоване на гріх і зло;
Вона все зробить, щоб гарніш вилося.
І перемінить моду наших днів,-
Рум'янцем ще вважаються рум'яна,
Але рум'яні, щоб їх світ цінив.
Чорнитись будуть, як моя кохана.
Дюмен Такий, як в неї, в сажотруса лоб.
Лонгвіль За нею в вугляра лице розквітло.
Король Таж чорне хвалить тільки ефіоп.
Дюмен Уже не треба свіч, бо тьма — це світло.
Бірон Ба! Навіть дощ лякає ваших дам,-
Рум'яна змиє, звісні їх тривоги.
Король Не вадить вашій, відповім я вам,
Піти під дощ і вмитися хоч трохи.
Бірон її звеличу й на суді страшнім!

Король І чорта настрашить твоя чорнява.
Дюмен Хто високо заноситься з низьким?
Лонгвіль
(показує на свій чобіт)
Обличчя в неї — як моя халява.
Бірон Коли б ти вимостив очима шлях,
То і тоді б він був її не гідний.
Дюмен Тьху! Піде так вона по тих очах,
І все, що вище ніг, їм буде видно.
Король Пусте! Любов нас узяла в полон.
Бірон Виходить, власну клятву ми зламали.
Король Облишмо спірку! Доведе Бірон,
Що ми законно чиним, як жадали.
Дюмен І дійсно, виправдай як-небудь гріх.
Лонгвіль Знайди підставу ту, що ясність вносить,
Крутійство, щоб чортів скрутити всіх.
Дюмен Дай приклади якісь.
Бірон їх більш, ніж досить.
Тож слухайте, сподвижники в любові!
У чому поклялися ми спочатку?
Постити, вчитись, уникать жінок.
Але ж це означає— зрадить юність.
І як же вам постити? Юні шлунки
Від стриманості в їжі заболять.
А давши клятву вчитися, панове,
Ми з вами справжньої зреклися книги:
Чи можна вічно споглядать і вчитись?
Як можете, королю, й ви, сеньйори,
Знайти високу суть життя і вчення
Без ясності жіночої краси?
З очей жіночих цю доктрину взяв я:
Вони — це академії та книги,
І в них вогонь іскриться Прометеїв.
Адже сидіння вічне за книжками
Скує нам дух і кров захолодить

Так, як натуга і нестримний рух
В путі ослаблюють мандрівцю м'язи.
Отож, зарікшись на лице жіноче
Дивитись, ви зреклись очей своїх,
Зреклись того, у чім клялись,— науки.
Чи в світі є мудрець, який краси
Навчає ліпше від очей жіночих?
Наука —це придаток до людини,
І там, де ми, там буде й наша вченість.
Якщо ми в очі дивимось жінкам,
То чи не бачим наше в них знання?
Ми присягли навчатися, панове,
І разом з тим зреклися наших книг:
Скажіть, де б ви, королю, й ви, сеньйори,
В тяжкому спогляданні відшукали
Палкі рядки, що нам оце навіяв
Жагучий погляд чарівних наставниць?
Мистецтва інші, скніючи у мозку,
Не розвиваються й тому в житті
Дають малий врожай з тяжкої праці.
Любов, що вивчена в очах жіночих,
Не зостається замкнутою в мозку,
А розливається по всьому тілу,
Біжить із швидкістю палкої думки,
І розвиває наші почуття,
І сповнює подвійною снагою.
Вона дає очам незвичну силу,-
Закоханий орла засліпить зором,
Почує вухом і найлегший звук,
Що й злодій насторожений не вловить.
В закоханих м'який і ніжний дотик,
Який затьмить і равликові ріжки,
Більш витончений смак, аніж у Вакха.
Любов смілива, наче Геркулес,
Бо й плід зірве із древа Гесперід.

Вона хитріша сфінкса; мелодійна,
Солодка, наче лютня Аполлона;
Коли ж любов говорить — божий хор
Вколисує співзвуччям дивним небо.
Пера поет не візьме, не розвівши
Свій атрамент любовною печаллю.
То й вірші слух чарують дикунам
І збуджують сумирність у тиранів.
З очей жіночих цю доктрину взяв я,-
Це в них вогонь іскриться Прометеїв.
Це — академії, книжки, мистецтва,
Якими живиться й живе наш світ;
Без них ніхто нічого не досягне.
Безумці ви були, жінок відрікшись,
Спевнивши клятву, будете безумці.
Ім'ям премудрості, що люблять люди,
Ім'ям любові, що людей підносить,
Чоловіків, що зачали жінок,
Жінок, що нас, чоловіків, зродили,-
Порушим клятву, щоб себе спасти,
Бо згинемо самі, її зберігши.
Така-бо зрада стане благочестям:
Велить нам бог чинити милосердя,-
А милосердя — це любов та сама!
Король З ім'ям Амура, воїни, в похід!
Бірон Вперед несіть знамена і — в атаку!
Ми звалим їх! Але я спершу раджу:
У битві треба затулить їм сонце.
Лонгвіль Тепер — до діла! Досить балачок!
Ми будемо французок домагатись?
Король І переможем їх! Тому розвагу
Для них придумаймо у шатрах їхніх.
Бірон Ми спершу проведімо їх туди.
Хай кожен з нас під руку візьме
Свою кохану даму. Пополудні

Для них влаштуємо якусь забаву,
Що за цей час підготувати встигнем.
Це ж ігри, танці, маскаради, співи
Засвідчують любові шлях щасливий.
Король Не гаймося! Всі якнайшвидше в путь!
Хвилин змарнованих не повернуть!
Бірон Allans! * Кукіль посіяв — будь без жита!
Зрівнялись долі терези в цю мить.
Зрадливцям з ницими дівками жити,-
Скарбів великих не придбать за мідь!
Виходять.
* Ходім! (Фр.)

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Там само.

Входять Олоферн, отець Натаніель і Тупак.

Олоферн Satis quod sufficit *.

Натаніель Дякую богові за вас, пане. Ваша розмова за обідом була гостра й повчальна; потішна без непристойності, дотепна без пишномовства, смілива без зухвальства, вчена без педантизму і своєрідна без єресі. Quondam ** я розмовляв з одним із товаришів короля, з тим, що іменується, зветься чи називається дон Адріано де Армадо.

Олоферн Novi hominem tanquam te! *** Його вдача самовпевнена, розум — догматичний, мова — вишукана, погляд — гордовитий, хода — величава, і весь він гоноровитий, кумедний і хвалькуватий. Він занадто манірний, занадто ошатний, занадто показний, занадто неприродний, а ще —занадто обіноземлений, якщо дозволите мені так висловитися.

Натаніель
(дістає свій записник)
Вельми оригінальний і вишуканий епітет!

Олоферн Нитка його багатослів'я тонша за основу його доводів. Терпіти не можу таких безглуздих пройдисвітів, таких не-

товариських і прискіпливих співрозмовників, таких мучителів орфографії, які замість "все одно" кажуть "все 'дно", замість "мене" вимовляють "мине", а "милостиню" пережовують на "милість". Це так бридко,— вони б сказали гидко! — що мало не доводить мене до божевілля,-ne intelligis, domine? **** — тобто до безумства, до сказу.

Натаніель Laus Deo, bone intelligo *****.

* Вистачить того, що задовольняє (лат.).

** Якось (лат.).

*** Я знаю цього чоловіка так само добре, як тебе (лат.).

**** Чи ви розумієте, пане? (Лат.).

***** Слава богу, добре розумію (лат.).

Олоферн Bone? Bone замість bene! Прісціан трохи постраждав, та дарма.

Входять Армадо, Метелик і Довбешка.

Натанієль Vidisne quis venit?

Олоферн Video et gaudeo *.

Армадо

(до Довбешки)

Драстуй!

Олоферн Quare ** драстуй, а не здрастуй?

Армадо Радий зустріти вас, мирні люди.

Олоферн Привіт, вельми войовничий сеньйоре.

Метелик

(до Довбешки)

Вони гуляли на великій словесній учті й накрали там недоїдків.

Довбешка О, вони давно харчуються зі словесного жебрацького кошика. Я дивуюсь, як твій хазяїн ще не проковтнув тебе замість якогось слова. Адже ти на цілу голову коротший за слівце honorificabilitudinitatibus ***. Тебе легше проковтнути, аніж родзинку з підпаленого пуншу.

Метелик Мовчи. Починається канонада.

Армадо

(до Олоферна)

Monsieur, хіба ви не з учених?
Метелик Так, так, він учить дітей за букварем.
(До Олоферна)
Що вийде, коли "є" та "б" написати навспак і підмалювати до них роги?
Олоферн Pueritia! **** Вийде рогате "бе".
Метелик Бе-е! Дурний баран із рогами!
(До Армадо)
Бачите, яке його вчення.
Олоферн Quis, quis? ***** Що ти розумієш під цим співзвуччям?
* Бачиш, хто йде? Бачу і радію (лат.).
** Чому? (Лат.).
*** Безглузде слово, зліплене з окремих латинських слів та складів.
**** Хлоп'яцтво (лат.).
***** Хто, хто? (Лат.).
Метелик Назвіть мені останній голосний звук, ось і дістанете відповідь.
Олоферн Дай подумати. Я.
Метелик От ви самі підтвердили, що ви — баран.
Армадо Тоді я клянуся солоною водою Середземного моря — це пречудовий удар, меткий випад швидкого розуму! Раз, два, вперед і — проткнув! Яка втіха для мого розуму! Справжня дотепність!
Метелик Та, яку дитина викладає старому чоловікові.
У старого — завжди роги.
Олоферн Що це за фігура? Яка це риторична фігура?
Метелик Рогата.
Олоферн Ти розмірковуєш, як дитина. Йди ганяй свою дзигу.
Метелик Подаруйте мені ваші роги, я зроблю з них дзигу і ганятиму вашу неславу circum circa*. Дзига з рога рогоносця.
Довбешка Якби я мав лише один мідяк, то і його віддав би тобі на пряники! Візьми, це компенсація, що я отримав від твого

хазяїна. Бери, о дріб'язковий гаманець розуму, голубине яєчко розсудливості. О, якби небу забаглося зробити тебе моїм сином, навіть незаконним, то якого щасливого батька ти зробив би з мене! Йди собі! В тебе розуму повна ладунка, по самі вуха, як то кажуть!

Олоферн О, я відчуваю — запахло зіпсованою латинню: ладунка замість ad unguem **.

Армадо Вчений мужу, praeambula ***: відійдімо від цих неуків. Це ви навчаєте юнацтво в школі, що на вершині он тієї гори?

Олоферн Краще, mons, горба.

Армадо Якщо вам завгодно назвати так гору.

Олоферн Навчаю, sans question ****.

Армадо Сеньйоре, сам король виявив високе бажання і захотів ушанувати своєю увагою принцесу в її шатрі на схилку дня, що груба юрба іменує "пополудні".

* По колу (лат.).

** Повно-повнісінько (лат.).

*** Проходь мимо (лат.).

**** Без сумніву (фр.).

Олоферн Вислів "на схилку дня", вельмишановний сеньйоре, є рівнозначним відповідником для пополуденного часу. Це слово вдало підібране; воно гарне і точне, сеньйоре, я запевняю вас.

Армадо Сеньйоре, король — благородна людина, і, я також вас запевню, він — мій близький, справді щирий друг. Я не говоритиму довго про нашу з ним близькість... "Прошу тебе, не забувай про етикет, покрий голову!.." 1 це під час зовсім невідкладних та серйозних справ, які вельми важливі... Та облишмо це... Скажу вам і таке, що його величність, повірте, часом залюбки спирається на бідне моє плече і своїми королівськими пальчиками бавиться моїм вусом, тобто mustachio *. Але облишмо це, мій любий. Клянусь, я не байку розказую, його величність робить велику ласку Армадо, воїнові й мандрівникові, який бачив світ. Але облишмо й це. Справа в тому... Але, любий мій, тримайте сказане в таємниці... Король бажає, щоб я розважив принцесу,

оту милу куріпочку, якоюсь чудовою виставою, видовищем, маскарадом, фарсом чи фейєрверком. Отож, дізнавшися, що пастор і ви, любий мій, великі мастаки швидко влаштовувати веселі забави, якщо можна так висловитись, я повідомлю вам усе, аби ви у свою чергу посприяли мені в цьому ділі.

Олоферн Сеньйоре, виставте перед нею "Дев'ять героїв".

Отче Натанієлю, ідеться про якусь виставу, якусь розвагу на схилку дня за нашою допомогою, з волі короля і цього люб'язного, славетного і вченого дворянина. І це робиться заради принцеси. Гадаю, найкраще показати "Дев'ять героїв".

Натанієль Але де ви знайдете людей, придатних для цього?

Олоферн Ісусом Навіном ви будете самі; Іудою Маккавейським — я чи цей галантний дворянин; цей селюк, зважаючи на його величезні кінцівки, тобто руки й ноги, буде Помпеєм Великим, а паж — Геркулесом...

Армадо Даруйте, сеньйоре, але ви помиляєтесь: паж ростом не більший за великий палець цього героя; він менший за кінчик його палиці.

Олоферн Прошу вислухати мене. Він зображатиме неповнолітнього Геркулеса; його вхід і вихід полягатиме в тому, що він задушить змію. Я ж до цієї нагоди складу відповідний аполог.

Метелик Добре придумано! Отже, якщо хтось із публіки почне мені свистати, ви можете крикнути: "Браво, Геркулесе! Ти давиш тепер змію!" — тобто обернути догану на похвалу, хоч це не кожному вдається.

Армадо А що робити з іншими героями?

Олоферн Я сам зіграю трьох.

Метелик Тричі геройський добродій!

Армадо Сказати вам щось?

Олоферн Ми слухаєм.

Армадо Якщо це не вдасться, ми розіграєм гротеск. Прошу йти за мною.

Олоферн Via *, шановний Тупаче! Ти за весь час не сказав ні слова.

Тупак І не зрозумів теж ні слова, пане.

Олоферн Allons! Ми й тобі дамо роботу.
Тупак Умію танцювати, зайнятись можу всім;
Героям буду грати,— мій барабан, як грім.
Олоферн Ти ж і тупий, Тупаче, і чесний. То ходім!
Виходять.
СЦЕНА 2
Там само.
Входять принцеса, Катаріна, Розаліна і Ма-
рія.
Принцеса Ми виб'ємось в багачки до від'їзду,
Якщо такі дарунки й далі йтимуть.
Я вже кругом у діамантах. Гляньте,
Це все прислав закоханий король.
Розаліна А більш нічого— не було від нього?
Принцеса Як не було? Любовних стільки віршів,
Що ними списаний паперу аркуш
З обох боків, по берегах і всюди,
А на печаті — ймення Купідона.
Розаліна Нехай із воску зліплений божок,
Та вже п'ять тисяч років він панує.
* В путь! (Лат.)
Катаріна Ох, цей легкий, підступний пострибун!
Розаліна Обачно з тим, хто вбив твою сестру.
Катаріна Він сум, нудьгу, зневіру їй навіяв,
То й згинула вона; якби вдалась
Така, як ти, грайлива і весела,
Бабусею була б, як будеш ти:
Живе той довго, хто легкий душею.
Розаліна На що цим словом натякаєш ти?
Катаріна В красі чорнявій — звична легкість вдачі.
Розаліна Це темний натяк— висвітли його.
Катаріна Нагар не зробить світла яскравішим,
Тож натяк мій хай в темряві лишиться.
Розаліна Але ж ти все і робиш в темноті!
Катаріна А ти не робиш так, бо легковажна.

Розаліна Я легковажна тим, що менше важу.
Катаріна О, ти мені не надаєш ваги!
Розаліна Адже пустого й важити не треба.
Принцеса Чудово ж у дотепність ви зіграли.
Та, Розаліно, й вам дістався дарунок.
Але від кого й що?
Розаліна Я поясню.
Якби така, як ви, була я гожа,
То був би і дарунок більший. Гляньте,
Це — вірші, дякую за них Бірону.
В них розмір точний; був би й зміст правдивий.
То я б себе вважала за богиню:
Мене до тисячі красунь рівняє
І мій портрет малює там Бірон.
Принцеса І схожий в чомусь?
Розаліна Так, більше — в буквах, менше — в похвалі.
Принцеса Виходить, ви — красиві, як чорнило.
Катаріна Красива, наче буква "Б" у зшитку!
Розаліна Сховайте пензель. Борг я свій віддам,
Рум'яна, в буквах золотих мадам!
О, від цих "О" у вас лице рябіє!
Катаріна Жартуєш з віспи? Шлю проклін тобі я!
Принцеса Дюмен вам, Катаріно, щось та шле?
Катаріна Ось рукавичка.
Принцеса Як? Одна? Це зле!
Катаріна їх дві, а ще прислав ось на додачу
Любовних віршів тисячу добрячу.
І в тих рядках, що ллються, як вода,
Змішались лицемірство й глупота.
Марія І я перлини маю від Лонгвіля,
А з ними й лист завдовжки із півмилі.
Принцеса Ти, мабуть, мріяла про інший зміст —
Намисто довше, а коротший лист?
Марія Таке, щоб за розкриті руки довше!
Принцеса Розумні ми, бо з них глузуєм знов же!

Розаліна Дурні ж вони, що цей купують сміх.
Бірона ще помучу я при всіх!
Якби ж його на тиждень залучити,
То був би він у мене нарочитий,
О, як би ластився, чекав, просив
І розум тратив для пустих рядків,
І примхам потурав моїм щоразу,
І гордістю вважав мою образу!
Я стала б долею йому навік,
Вертіла б ним, в який захочу бік.
Принцеса Ніким так завладати неможливо,
Як мудрецем, що став дурним на диво:
Безумство з розуму, що спаленів,
І є прикраса вчених глупаків.
Розаліна Так не кипить юнацька кров у жилах,
Як хтивість спалює мужів дозрілих.
Марія Не завжди видно дурість у тупцеві,
Але вона помітна в мудрецеві,
Бо той шукає в розумі й знанні,
Чим виправдати помилки дурні.
Принцеса Ось наш Бойє із щастям на обличчі.
Входить Бойє.
Бойє Я мру зі сміху! Де ж її величність?
Принцеса Щось є нове?
Бойє Готуйтеся, жінки!
Спокою вашого бунтівники
Ідуть походом під щитом науки,
Аби зненацька взяти вас у руки.
Тож для боріння докладіть зусиль
Чи, як зайці, втікайте геть звідсіль.
Принцеса Святий Дені на Купідона! Хто там
На нас, розвіднику, зібравсь походом?
Бойе Під тінню смокви я спочити ліг,
Але й заплющити очей не встиг,
Коли пропав мені жаданий спокій,-

Там чулися чиїсь все ближче кроки.
То йшли король і друзі. Я хутчій
Завбачно шаснув у густі кущі,
І те почув, що чуєте ось тут:
Вони у машкарах до вас ідуть.
Герольд у них — лукавий, гарний паж,
Що вивчив роль свою, але яка ж
Та буде роль? Вони його навчали:
"Ось так тримайся, розкидай похвали".
Але, принцесо, й страх їх був потряс,
Що він розгубиться, зустрівши вас.
"Хоч ангела,— повчав король уміло,-
Побачиш, та не бійсь, тримайся сміло".
А паж відмовив: "Ангел — це не зло,
Аби лиш не чортяку принесло".
Усі сміялись, плескали по плечах,
Бундючивсь паж від жартів молодечих.
Той руки потирав, од щастя млів,
Мовляв, не чув ізроду кращих слів.
А другий клацав пальцями з нестями:
"Via! — гукав.— Ми йдем, чекайте, дами!"
А третій: "Уполюєш пишних пав!"
Четвертий танцював, доки не впав.
І всі звалилися за ним одразу
Зі сміхом, що їх брав, подібно сказу.
І реготали всі, мов навісні,
Аж поки сльози полились рясні.
Принцеса Невже прийдуть, мов блазні скомороші?
Бойе Вони вже йдуть, наряджені вельможі,
Лицятись хочуть і водить танки,
Впізнати по своїх дарах-таки
Обранок власних, скритих машкарою,
І виграти прихильність їхню грою.
Принцеса Вони так хочуть? Ми їх провчимо!
Панянки, все ж у нас піде само:

Облич їм не покажемо з-під маски,
І марні будуть домагання ласки.
Ось, Розаліно, мій кулон — бери,
Обманять короля його ж дари;
Натомість я візьму твою перлину,
Мене Бірон сприйме за Розаліну.
Ти з Катаріною, Маріє, теж
Круг пальця двох коханців обведеш.
Розаліна Нам слід на видноті дари носити.
Катаріна Що ви, принцесо, хочете зробити?
Принцеса Моя мета — їх наміри розбить.
Вони ідуть сюди заради сміху,-
Ми поглузуєм з них, собі на втіху.
Хай таємниці викажуть свої
Чужим коханим наші крутії.
А в другий раз їх здіймемо на глузи,
Лице відкривши та змінивши буси.
Розаліна А що коли запросять у танок?
Принцеса Ні, краще смерть, а з місця — ні на крок.
Не зглянемось на завчену їх мову:
Благатимуть — відвернемося знову.
Бойе Але зневага вразить їх серця,
І роль вони забудуть до кінця.
Принцеса Цього я хочу й сумніву не маю,-
Зіб'ються і забудуть все до краю.
Забавно бавити витівників
Тим, хто перехитрити їх зумів.
Своєю зробим їхню гру, й по тому
Вони, осміяні, підуть додому.
Сурми за сценою.
Бойе Сурма! Надіньте маски, йдуть артисти.
Дами надівають маски.
Входять король, Бірон, Лонгвіль і Дюмен у масках і російських костюмах. За ними — Метелик, музиканти і слуги.
Метелик "Привіт красі, що найпишніша в світі!"

Бойе Пишніша за красу тафта їх масок.
Метелик "Священне товариство дам чарівних..."
Дами повертаються спиною.
"Які до смертних обернули... спини?"
Бірон
(до Метелика)
Та "очі", лиходію, "очі"!
Метелик "Які на смертних тут звернули очі.
Небе..."
Бойє І справді, ані бе... ні ме.
Метелик "Небесні духи, звольте не дивитись
На благо нам..."
Бірон
(до Метелика)
Дивитись, шалапуте!
Метелик "На благо нам іскристими очима,
Ясними, наче сонце..."
Бойє "Я з ними?" Що? Ти з ними, наче сонце?
Метелик Такий епітет їм не до вподоби.
Бірон Який же ти митець? Геть, шалапуте!
Метелик виходить.
Розаліна Прошу, Бойє, спитайте чужоземців,
Що треба їм, чи знають нашу мову?
Хай хтось про їхні наміри нам скаже.
Бойє Скажіть, чого вам треба від принцеси?
Бірон Лиш миру і люб'язного прийому.
Розаліна Чого вони бажають?
Бойє Лиш миру і люб'язного прийому.
Розаліна їх прийняли. Тепер нехай ідуть.
Бойє Ось відповідь: вас прийняли, ідіть.
Король Скажіть, відміряли ми сотні миль,
Щоб з нею в танці по траві пройтися.
Бойє Він каже, що відміряв сотні миль,
Щоб з вами в танці по траві пройтися.
Розаліна Спитайте їх, а скільки в милі дюймів?

Якщо відміряли багато миль,
То міру однієї легко взнати.
Бойє Якщо ви зміряли багато миль,
Сюди прийшовши, то скажіть принцесі,
Будь ласка, скільки дюймів має миля?
Бірон Скажи — ми лік вели томливим крокам.
Бойє Вона вас чує.
Розаліна Скільки ви тих кроків
Зробити встигли у важкій дорозі,
Та скільки випадає їх на милю?
Бірон Не лічим те, що робимо для вас!
І наша відданість така безмежна,
Що виявлять її без ліку можем.
Так звольте сонячний свій лик відкрити,-
Ми перед ним, як дикуни впадем.
Розаліна Мій лик — це місяць, хмарами закритий.
Король Блаженні хмари. Як їх відслонити?
О місяцю, ти з зорями сяйни,-
Як хмари, сльози наші прожени.
Розаліна Ні, ви просіть щось інше! Бог — мій свідок:
Ви просите лиш місячний відбиток.
Король До танцю вас прошу, якщо на те
Мені ви дозвіл щиро даєте.
Розаліна Грай, музико! До танців я жадлива.
Грає музика.
Не хочу вже,— як місяць я мінлива.
Король Чому не хочете іти в танок?
Розаліна Змінився місяць: з повні став ріжок.
Король Та все ж він — місяць, я — слуга йому.
А музика! Послухайте хоч трохи.
Розаліна Я слухаю.
Король Хай слухаються ноги.
Розаліна Чужинців я не смію ображать.
Ось дайте руку... Ні, не танцювать.
Король Тоді рука навіщо?

Розаліна На прощання.
Поклонимось і скінчим це вітання.
Король Найнижче уклонюсь — пройдім в танку.
Розаліна Не зійдемося за ціну таку.
Король Яка ж ціна остання — хочу знати.
Розаліна Ціна — відхід ваш.
Король Надто вже багато.
Розаліна Ну що ж, тоді цей торг — пусті слова.
Вам — півпривіту, вашій масці — два.
Король Ми знайдемо й без танцю спільну мову.
Розаліна Але віч-на-віч.
Король О, та це ж чудово.
Відходять убік розмовляючи.
Бірон Промов солодке слово, чарівна.
Принцеса Мед, цукор, молоко — аж троє на!
Бірон Тоді, якщо така ти скупердяга,
Ще три: медок, мальвазія та брага.
Є шість солодких слів.
Принцеса А сьоме — "Геть!".
Обманюй в грі, та щастя не прогледь.
Бірон На кілька слів!
Принцеса Солодких не тверди!
Бірон Ятриш ти жовч.
Принцеса Це гірко...
Бірон Нам сюди!
Відходять убік розмовляючи.
Дюмен Давайте обміняємось словами.
Марія Кажіть.
Дюмен Прекрасна дамо!
Марія Після "дами"
Вас красенем назву.
Дюмен Не на виду
В усіх скажу вам щось і сам піду.
Відходять убік розмовляючи.
Катаріна Чи язика не має ваша маска?

Лонгвіль Питання ваше я збагнув-таки.
Катаріна В чім суть його, скажіть мерщій, будь ласка.
Лонгвіль А в тому, що у вас два язики.
Один ви хочете мені віддати.
Катаріна Ні, краще ви позичте у теляти.
Лонгвіль Теля, сеньйоро?
Катаріна —Так, сеньйор— теля.
Лонгвіль Поділим слово?
Катаріна Та візьміть маля,
Вирощуйте, воно биком ще стане!
Лонгвіль Обачно з гострими словами, панно.
Це роги наставлятимете нам?
Катаріна Ви ще безрогі, тож умріть телям.
Лонгвіль Прошу одне слівце, поки живу я...
Катаріна Не надто мекайте — різник почує...
Відходять убік розмовляючи.
Бойє Насмішниць гострі язики все тнуть,
Мов лезо бритви, ледве-ледь відчуте,
Що ріже волосок тонкий, і суть
їх витівок не легко нам збагнути,
І не вловити їх розмови нить,
їх думка швидше вітру й куль летить.
Розаліна Ні слова більш, хай гості йдуть зухвалі.
Бірон Клянусь, добряче нас тут відшмагали.
Король Прощайте, вередунки навісні!
Король, вельможі, музиканти і слуги виходять.
Принцеса Бувайте, московити крижані!
І в те, що це розумники, ми вірим?
Бойє їх мудрість ви задули, як свічу.
Розаліна їх мізки запливли незрушним жиром.
Принцеса Про недоумство я уже й мовчу.
Скажіть, повісяться вони до ранку
Чи масок вік не знімуть із лиця?
Бірон-зухвалець знітився наостанку.
Розаліна Всяк жалюгідний став, як та вівця.

Король до сліз благав хоч слово ласки.
Принцеса Бірон божився, я ж була глуха.
Марія Дюмен себе віддав би й меч дамаський,
Я "ні" сказала, й змовкнув мій слуга.
Катаріна Лонгвіль казав — його я мучу потай.
Назвав мене...
Принцеса Нудотою, мабуть?
Катаріна Це справді так.
Принцеса Йди звідси, ти ж нудота.
Розаліна А втім, не в ковпаках вовняних суть.
Мені в коханні сам король поклявся.
Принцеса Бірон мені на вірність клятву дав.
Катаріна Лонгвіль служити вік зобов'язався.
Марія Дюмен до мене, як смола, пристав.
Бойє Моя принцесо й панни, вірте слову,
Сюди вони в звичайних шатах знову
Всі четверо повернуться притьмом,-
Бо їм не до душі сухий прийом.
Принцеса Невже повернуться?
Бойє Ні, прискакають,
Хоч від побою вашого кульгають.
Міняйтеся дарунками мерщій!
Розквітніть, мов троянди на кущі.
Принцеса А як розквітнути, скажи нам, друже?
Бойє Красуні в масках — це в бутонах ружі.
Якщо без масок з'являться в красі,
Мов квіти розів'ються у росі.
Принцеса Кажи прямiше! Як нам їх стрічати,
Коли вони одягнуть звичні шати?
Розаліна Я раджу брати знову їх на. сміх,
Так, ніби в масках ми були своїх.
Спочатку гнів нам треба проявити
На дурнів, ряжених, як московити;
Немов не знаєм тих, що вчотирьох
Нездарний розгорнули тут пролог

Та біля нашого шатра виставу
Дали нудну, самим же на неславу.
Бойє Ховайтесь, панни, вже куриться шлях.
Принцеса У шатра мчіть, мов кізки по кущах.
Принцеса, Розаліна, Катаріна і Марія виходять.
Входять король, Бірон, Лонгвіль і Дюмен у своєму звичайному одязі.
Король Хай бог спасе вас, пане! Де принцеса?
Бойє В шатрі своєму. Чи величність ваша
Мене пошле з дорученням до неї?
Король Прошу мене прийняти, їй скажіть.
Бойє Біжу, й вона до вас так побіжить.
(Виходить)
Бірон Як голуб корм, він дотепи дзьобає,
А потім знову в обіг їх пускає.
Розносить всюди він добро своє,
На ринках і бенкетах продає.
Ми ж маєм дотепів запас багатий,
Товар лицем не вмієм показати.
Жінок цей залицяльник ловить всіх,
Адамом був би — ввів би Єву в гріх.
В коханні він — митець! А як співає,
Здаля цілунки сміло посилає,
Мавпує моду, знає етикет
Monsieur люб'язний і липкий, як мед.
Охоче він і в кості грає з вами,
І лається пристойними словами.
Він має успіх в жіночок і дам,
І сходинки легкі його ногам.
Це квітка, що до всіх всміхатись звикла,-
А зуби ж білі, мов китові ікла;
Йому пошану кожен віддає,
Солодкомовним зовучи Бойє.
Король Слід на язик йому насипать солі
За те, що збив Армадо пажа з ролі.

Бірон Та ось і він. Пристойносте, це — жах,
Чим стала ти в нахаби у руках?
Входять принцеса під руку з Бойє, Розаліна, Марія, Катаріна
і слуги.
Король Добридень, панно, зичу вам добра я...
Принцеса На долю я не скаржуся свою.
Король Тлумачте краще те, що вам бажаю.
Принцеса То краще зичте, дозвіл я даю.
Король Ми прибули просити вас в палати,
Так звольте йти, і двір наш засія.
Принцеса Лишуся в полі, вам — про клятву ж дбати,-
Відступників не любить бог і я.
Король Не дорікайте,— змушує до цього
Мене чеснота ваших же очей.
Принцеса Ні, не чеснота, як сказати строго,-
Порок ламає клятви і людей.
Дівочою ж я честю присягнуся,
Що, як лілея, чиста до цих пір,-
Я краще муки витерпіть рішуся,
Ніж гостею — ввійти до вас у двір:
Якщо зламати клятву вас примушу,
То непрощенний гріх візьму на душу.
Король Ви живете у пустці,— ох, жінки! —
Самі, без товариства, це ж нам сором.
Принцеса О ні, величність ваша,— навпаки,
Розваг тут досить, щиро вам говорим.
У нас і росіяни вже були.
Король Як росіяни?
Принцеса Так, люб'язні й ґречні,
їх поведінка — гідна похвали.
Розаліна Владарю, ці слова тут недоречні.
Моя принцеса ладна все хвалить,
Як звичай їй теперішній велить.
їх четверо прийшло, немов по ділу,
В російському одязі, й годину цілу

Потеревенили, й за довгий час
Не втішили дотепним словом нас.
Хоч їх дурними не назву, одначе,
Як мучить спрага, дурні п'ють добряче.
Бірон Сухий це дотеп. Він страшить мене.
Красуне, ви — як сонце вогняне.
Ми зводим очі на небесне око
І тим-то сліпимо себе жорстоко;
Ваш розум обертає геть усіх
Багатих в бідних, мудрих на дурних.
Розаліна Тож ви — багаті й мудрі, очевидно...
Бірон Виходить, я дурний і зовсім бідний?
Розаліна Я вибачаю помилку таку —
Хапать слова, що ще на язику.
Бірон Мене ви можете взамін узяти.
Розаліна Всю глупоту?
Бірон Це все, що можу дати.
Розаліна Скажіть, в якій ви масці тут були?
Бірон Та що ви? Я у масці був? Коли?
Розаліна У масці, що являє, таємнича,
Не лик найгірший, а ясне обличчя.
Король Вони ж нас викрили і засміють.
Дюмен Зізнаймося і все на жарт зведімо.
Принцеса Що з вами, пане? Чом вдалися в тугу?
Розаліна Води! Зомлів наш гість! Морська хвороба:
Він із Московії до нас приплив.
Бірон Так зорі мстять усім, хто відступив.
Чий мідний лоб знесе цей стид великий?
Красуне, бий мене списами слів,
Здіймай мене на глузи, як на піки.
Рази безжально неуцтво сліпе,
Шматуй мене зневаги гостротою.
Я більш не запрошу в танок тебе,-
В російських шатах не піду з тобою.
Не зважу на пораду я чиюсь,

Школярську мову знехтую дочиста;
І в масці я до любки не з'явлюсь
Із віршами, як у сліпця-арфіста.
Геть фрази тафтяні, що ніжать слух,
Гіпербол оксамит, нудні звороти!
Не треба пишних слів, цих жирних мух,
Від них сяйним я став аж до глупоти.
Зрікаюсь їх, клянуся чарівній
Я ручці білій в рукавичці сніжній,
Що простим "так" і грубуватим "ні"
В любові буду присягатись ніжній.
Отож почну. Тебе кохаю, діво,
Без фальші, без обману й незрадливо.
Розаліна Облиште ваші "без".
Бірон Та це мене
Хвороба давня мучить, хай мине
Скоріш вона. Тим трьом було б підхоже
На чолах написать: "Спаси їх, боже!"
Вони заражені: чума — в серцях
Від іскри, що у вас мигтить в очах.
Та божі бачу я й на вас познаки,-
Отож талан і вас чека однакий.
Принцеса
(показуючи на подарунок, який прикрашає її сукню)
Ні, вільні ті, хто дав чи взяв алмаз.
Бірон Ми вже програли, не вбивайте нас.
Розаліна Ну, хто б програв і справу так підносив,
Що можна після гри вчиняти позов?
Бірон Мовчіть! Не хочу з вами мати справ.
Розаліна Я теж, такий нам жеребок упав.
Бірон За себе говоріть, я все сказав.
Король Принцесо, винні ми, тож як нам бути?
Принцеса Зізнання — шлях найкращий до спокути.
Скажіть, у масці ви приходили сюди?
Король Авжеж!

Принцеса І все могли б нам повісти?
Король Моя принцесо, так.
Принцеса Що ви коханій
На вушко шепотіли, вашій панні?
Король Що в світі над усе її ціню.
Принцеса Даруйте, це не схоже на брехню?
Король Клянуся — ні.
Принцеса Але я вам завважу:
Зламаєте ще раз присягу вашу.
Король Зламаю — покарайте неодмінно.
Принцеса Порушите — скараю... Розаліно,
Що шепотів тобі цей московит?
Розаліна Що цінить він мене над цілий світ,
Що я йому дорожча, ніж зіниця,
Що ладен він зі мною одружиться,
Що він помре, коли це не здійсниться.
Принцеса Так будь щаслива з ним! Прохання вволь,-
Не може слів своїх зректись король.
Король Клянусь, клянуся, слухайте стократ ви,-
Цій панні я не дав такої клятви.
Розаліна Дали і клятву й з нею річ одну,
Та я охоче вам їх поверну.
Король Я дар і слово дав принцесі зразу,
її впізнавши по цьому алмазу.
Принцеса О ні! Алмаз мій був на Розаліні,
І я Бірону суджена віднині.
Беріть мене чи камінь свій назад.
Бірон Я від обох відмовитися рад...
Це змова тут була! Мені все ясно;
Про задум наш довідавшись завчасно,
Зробили з неї мов різдвяний фарс.
Якийсь підлиза, дармоїд, пліткар,
Якийсь розумник, жартівник жорстокий,
В якого в зморшках від усмішок щоки,
Який принцесу й дам її смішить,

їм замір наш розкрив заздалегідь.
Дарами хитрі обмінялись дами,
Нас обманивши нашими ж дарами!
Присягу нам зламати довелось
Навмисне — раз, раз — мимохіть, і ось
Зламаєм знову...
(До Бойє)
Чи не ви забаву
Розбили нам, нас кинули в неславу?
Хіба не ви при домі — тінь незмінна?
Моргне вона — ви смієтесь, проте
Чи ви між нею і вогнем каміна
Із тацею в руках не стоїте?
Ви пажа збили — йдіть, усе проститься:
Вмрете — вам буде саваном спідниця!
Скосили очі? Погляд той страшний,
Як олов'яний меч.
Бойе Мов навісний,
Примчав цей пан до бою на арені.
Бірон Ну що ж! Зітнімось у борні шаленій!
Входить Довбешка.
Проходь і мудрий суд нам учини.
Довбешка Я посланий, панове, запитати,
Чи скоро трьом героям виступати.
Бірон Як три? А шість де ділись?
Довбешка Сеньйоре, все в порядку:
Один за трьох же грає!
Бірон То й маємо дев'ятку.
Довбешка Дозвольте, ваша милість, гадаю, що не так.
Ми те, що знаєм, знаєм і знаєм як-не-як.
Три рази та по три...
Бірон Хіба не дев'ять?
Довбешка Якщо не помиляюсь, мій сеньйоре, то знаю,
скільки вийде.
Бірон Клянусь Юпітером, я завжди вважав, що три

трійки — це дев'ять.
Довбешка О боже! Було б дуже погано, сеньйоре, якби вам довелося заробляти на прожиток рахівництвом.
Бірон А скільки ж вийде?
Довбешка О боже! Самі ж виконавці, тобто герої, сеньйоре, покажуть, скільки їх вийде. А щодо мене, то я, нещасний, як вони кажуть, зображу тільки одного чоловіка... Помпіона Великого.
Бірон Значить, ти один із героїв?
Довбешка їм захотілося вважати мене гідним Помпіона Великого. Сам я, повірте, не знаю, чи він справжній герой, але зображати його — мушу.
Бірон Іди й проси їх готуватись.
Довбешка Це нам — пусте, ми будемо старатись.
(Виходить)
Король Затримай їх, Біроне, це ж осоромлять нас.
Бірон Перебули ми сором, тому-то в самий раз
Ще гірших виставляти акторів напоказ.
Король А я кажу — затримай їх!
Принцеса Хай буде по уявленню моєму!
Розвагу кожен знайде в цім окрему,
Бо через глупство зайвого старання
Втрачають глузд найкращі поривання;
Коли велике зводять на потіху,
Воно ще більше викликає сміху.
Бірон Чудовий опис нашої забави!
Входить Армадо.
Армадо Помазанику божий, я прошу такої витрати вашого благодатного королівського дихання, яка потрібна для вимовлення кількох слів.
(Відходить з королем убік, вручає йому папір і розмовляє з ним)
Принцеса Це служитель божий?
Бірон Чому ви так гадаєте?
Принцеса Тому, що він говорить не так, як сотворений за божою подобою.

Армадо Це все одно, мій прекрасний, ласкавий і солодкий монарше! Адже шкільний учитель, запевняю вас,— над міру чудернацький, занадто-занадто впевнений, занадто-занадто самовпевнений. Але ми, як то кажуть, покладемо це на fortuna della guerra *. Бажаю високій королівській парі душевного спокою! (Виходить)

Король Схоже, що сюди з'являться славетні герої. Армадо грає Гектора Троянського, а селюк — Помпея Великого, парафіяльний священик — Александра, паж Армадо — Геркулеса, шкільний учитель — Іуду Маккавея.

Якщо вдадуться ролі героїв чотирьох,
Вони, змінивши одяг, зіграють ще п'ятьох.

Бірон Та їх і в першій дії п'ять.

Король Навчіться спершу рахувать.

Бірон Шкільний учитель, хвастун, неук-пастор, дурень і селюк!
Ніхто із тих, що грають у кості з року в рік,
Подібної п'ятірки не викине повік.

Король Уже пливе вітрильник, у наш звернувши бік.

Входить Довбешка, який грає Помпея.

Довбешка "Ось я, Помпей..."

Бойє Не віриться мені.

Довбешка "Ось я, Помпей..."

Бойє Із левом — на броні.

Бірон Вже вірю. Цей штукар сподобався мені.

Довбешка "Ось я, Помпей, за прізвиськом Високий".

Дюмен Великий.

Довбешка Так, мій сеньйоре, Великий.
"Ось я, Помпей, за прізвиськом Великий,
Боялись вороги мого щита і піки.
Випадком я сюди здаля з'явивсь при зброї
І меч кладу до ніг француженки ясної".

Якщо ваша величність скаже: "Спасибі, Помпею", то я свою роль закінчив.

Принцеса Велике спасибі, Великий Помпею.

* Військове щастя (іт.).
Довбешка Я стільки й не вартий, але сподіваюсь, що був я зовсім гарний. Збився тільки на "великому".
Бірон Заставляю свій капелюх проти мідяка, що саме Помпей виявиться найкращим героєм.
Входить отець Натанієль, який грає Александра.
Натанієль "Коли я в світі жив, я світом і вершив,
І північ, південь, схід і захід звоював.
Я — Александр! Мій герб це скаже вам
без слів..."
Бойє Ні, ви — не Александр, ваш ніс прямий сказав.
Бірон
(до Бойє)
А ніс у вас чуткий, якщо таке вп'ймав.
Принцеса Чом сміхом гасите героєві порив?
Натанієль "Коли я в світі жив, я світом і вершив..."
Бойє Ти й Алісандром був, грозою всіх держав.
Бірон Помпей Великий!
Довбешка Він же й Довбешка, ваш покірний слуга.
Бірон Виведіть Алісандра, грозу усіх держав.
Довбешка
(до Натанієля)
О сеньйоре, ви провалили Алісандра-завойовника! Стягнуть із вас за це розмальовані шати, а вашого лева, який сидить на стільчаку і тримає алебарду, передадуть Аяксові, де-в'ятому героєві. Завойовник, а знітився, не може доказати промови! Тікай далі від сорому, Алісандре!
Натанієль виходить.
Ну ось, з вашого дозволу... Він же дурнуватий і порядний чоловік, чесний чоловік, але, знаєте, швидко розгублюється. А сусід з нього справді чудовий... І добре грає в кулі. Але щодо Алісандра, то, самі бачите, роль не по ньому. Та ось ідуть сюди інші герої, вони і скажуть своє по-іншому.
Принцеса Відійди набік, шановний Помпею.
Входять Олоферн із гербом Іуди Маккавея і Метелик із гербом Герку-

леса.
Олоферн "Великий Геркулес — оцей юнак,
Від нього Цербер впав, триглавий canus *,
* Пес (правильно: canis — лат.).
Це ж він, хоч був іще малим, однак
В дитинстві змій душив своєю manus *.
Quoniam ** він іще неповних літ,
Я, ergo ***, аполог сказав, як слід".
(До Метелика)
Відійди поважно і щезни з очей.
Метелик відходить убік.
"Іуда Я..."
Дюмен Іуда?
Олоферн Не Іскаріот, сеньйоре.
"Іуда я, що зветься Маккавеєм..."
Дюмен Відкинь Маккавея, і лишиться просто Іуда.
Бірон Зраднику, таж ти після поцілунку став Іудою?
Олоферн "Іуда я..."
Дюмен Тим ганебніше для тебе, Іудо.
Олоферн Чого ви хочете, сеньйоре?
Бойє Щоб Іуда сам повісився.
Олоферн Покажіть приклад, сеньйоре; ви — древніший,
Бірон Влучно сказано: Іуда повісився на древі.
Олоферн Я не бажаю, щоб мене ображали в обличчя.
Бірон Бо в тебе його немає.
Олоферн
(підносить руку до обличчя)
А це ЩО?
Бойє Головка на цитрі.
Дюмен Головка шпильки.
Бірон Мертва голова, вирізана на печатці.
Лонгвіль Стерте лице на старій римській монеті.
Бойє Руків'я Цезаревого меча.
Дюмен Різьблена голова на солдатській флязі.
Бірон Профіль святого Георгія на пряжці.

Дюмен Та ще й на олов'яній.
* Рука (лат.).
** Так, як (лат.).
*** Отже (лат.).
Бірон Яку на шапці носить зубодер.
Ну, далі. Нам ясна твоя особа.
Олоферн Ні, вбили ви мою особу.
Бірон Неправда. Ми надавали тобі стільки образів!
Олоферн І всіх образили.
Бірон Якби ти й левом був, ми теж вчинили б так.
Бойе Пустіть його, бо він — осел-в'ючак.
Бувай, Іудо, йди! Чого ти ждеш?
Дюмен Закінчення свого імені.
Бірон Іудо-осле, геть гоню тебе ж!
Олоферн Де ваша ввічливість? Лиш грубощі й погроза!
Бірон Вогню monsieur Іуді, а то розквасить носа!
Принцеса Ох, бідний Маккавею! Ти вбитий сміхом!
Входить Армадо з гербом Гектора.
Бірон Ховайся, Ахілле: йде озброєний Гектор.
Дюмен Хоча всі жарти впадуть на мою голову, я потішуся тепер!
Король У порівнянні з цим справжній Гектор був звичайним троянцем.
Бойе Хіба ж це Гектор?
Король Мені здається, Гектор мав не таку гарну статуру.
Лонгвіль його ноги товстуваті для Гектора.
Дюмен Особливо ж у литках.
Бойе Ні, він стрункіший.
Бірон Куди йому до Гектора!
Дюмен Він або ж бог, або богомаз: весь час удає якісь чудні обличчя.
Армадо "Усемогутній Марс, той кидальник списів,
Дав Гектору..."
Дюмен Золочений горіх.
Бірон Лимон.

Лонгвіль Зі встромленою в нього гвоздикою.
Дюмен Ні, з гвіздком.
Армадо Тихо!
"Усемогутній Марс, той кидальник списів,
Дав Гектору, нащадку Іліона,
Таку могуть, що він міг бити ворогів
Од світу й поки сонце десь за кругом втоне.
Я ж є той квіт..."
Дюмен Чортополоху.
Лонгвіль М'яти.
Армадо Шановний Лонгвілю, загнуздай свого язика.
Лонгвіль Навпаки, я мушу попустити йому повіддя, бо
він мчить на Гектора.
Дюмен А Гектор сам, як хорт!
Армадо Доблесний воїн умер і згнив; милі дітки, не
ворушіть праху покійника. Він, поки дихав, був справжній чоловік. Але я продовжую свою роль.
(До принцеси)
Ваша королівська високосте, звольте ласкаво схилити до мене
почуття вашого слуху.
Принцеса Кажи, хоробрий Гекторе, ми з приємністю тебе
послухаєм.
Армадо Я божествлю черевик вашої величності.
Бойе
(тихо, до Дюмена)
Він любить лише п'яти.
Дюмен
(тихо, до Бойє)
Бо не сміє піднятися вище.
Армадо "Цей Гектор осідлав ту Ганнібалу..."
Довбешка Та вона вже й так важка, брате Гекторе. Два
місяці важка.
Армадо Що ти маєш на увазі?
Довбешка їй-богу, якщо ви не будете чесним троянцем, то
бідній дівчині хоч пропадай. Вона непорожня: дитятко вже во-

рушиться в її лоні, а воно ваше.
Армадо Ти ганьбиш мене перед можновладцями? Ти ж
умреш за це!
Довбешка Тоді Гектора відшмагають нагаями за те, що
Жакнета зайшла від нього в тяж, і повісять за те, що він убив
Помпея.
Дюмен Незвичайний Помпей!
Бойє Знаменитий Помпей!
Бірон Більше, аніж великий, великий, великий Пом-
пей! Величезний Помпей!
Дюмен Дивіться, Гектор тремтить.
Бірон Помпей розгнівався. Давай, Ата! Давай, Ата!
Цькуйте їх, цькуйте!
Дюмен Гектор викличе його на бій!
Бірон Навіть якщо у нього крові не більше, ніж на
ковток блосі.
Армадо Клянуся обома полюсами, я викликаю тебе на
бій.
Довбешка Я не битимуся палицями, я посічу його мечем.
Дозвольте знов узяти мою зброю.
Дюмен Звільніть місце для розгніваних героїв!
Довбешка Я битимуся в самій сорочці!
Дюмен Відважний Помпей!
Метелик Хазяїне, дозвольте мені розстебнути вас. Хіба
ви не бачите, що Помпей роздягається для битви? Чого ви ждете?
Ви згубите свою репутацію.
Армадо Сеньйори та воїни, даруйте мені, я не хочу би-
тися в сорочці.
Дюмен Ви не можете відмовлятись: Помпей кинув ви-
клик.
Армадо Клянуся, і можу, і відмовлюсь.
Бірон З якої це причини?
Армадо Відкрию вам голу правду: в мене нема сорочки.
Я ношу на голому тілі шерстяний камзол, як волосяницю, заради
покаяння.

Бойє Справді, це було накладене на нього в Римі, бо
в нього нема білизни. Відтоді, присягаюсь, він і не носить нічого
під камзолом, окрім Жакнетиного рушника для витирання посу-
ду, і носить його на серці як запоруку любові.
Входить М є р к а д.
Меркад Принцесо, хай спасе вас бог!
Принцеса Будь ласка,
Меркаде, хоч розбили ви забаву.
Меркад Засмучений я тим, що маю звістку
Сказати вам сумну. Король, ваш батько...
Принцеса Помер? О боже!
Меркад Так. Я все сказав.
Бірон Герої, вийдіть! Сцена спохмурніла.
Армадо Що ж до мене, то я тепер зводжу дух. Я поба-
чив промінь загибелі крізь маленьку щілинку розсудливості. Але
я ще помщуся, як личить солдатові.
Герої виходять.
Король Що вирішить високість ваша?
Принцеса Бойє, готуйтесь! їдемо вночі.
Король Благаю, панно, залишіться з нами.
Принцеса Готуйтеся, кажу! Сеньйори славні,
Я дякую за всі турботи ваші
І сподіваюся в душі печальній,
Що зволите ви, мудрістю багаті,
Пробачити нам витівки нестримні.
Якщо ж вели ми з вами надто смілі
Розмови про життя, то ваша добрість
І вин"а в тім. Прощайте, володарю!
Забракло слів — німіє з горя серце.
Даруйте ж і мені нещедру вдячність
За здійснення моїх прохань великих.
Король Минає час, і надзвичайно швидко
Він під кінець прискорює події
І часто вмить розв'язує все те,
Чого раніш звершити не вдалося.

І хоч скорбота на лиці в дочки
З усмішками любові несумісна
При намірах її святих і чистих,
Але якщо любов уже прийшла,
То хай журба похмура й справедлива
її не тьмарить. Розумніше буде
Після біди новим радіти друзям,
Аніж за втраченими вболівати.
Принцеса Не розумію вас, глуха від болю.
Бірон І скруха теж почує щире слово.
Ви королівські натяки збагніть.
Ми ради вас не шкодували часу,
Зламали клятву. Ваша врода, панни,
Переродила нас і нашу сутність
Усупереч усім змаганням нашим.
Коли ми й мали щось таки смішне,-
То це тому, що і любов незвична,
Примхлива, як дитя, гаряча й горда.
Зродившись із очей, вона, як очі,
Всіляких повна образів та форм,
Що міняться із швидкістю тією,
З якою очі враження міняють.
Якщо ми з променистою любов'ю
З'явились на небесні ваші очі,
Зламавши клятву, скинувши поважність,
То ваші очі нас на це штовхнули,
Вони ж у цьому й винні. Тим-то, панни,
Якщо вже спричинили ви кохання,
То й помилки — також. Ми клятву раз
Порушили, щоб вірність зберігати
Навічно тим, хто нас до цього змусив.
Ось так відступництво, по суті грішне,
Саме очистилось і стало благом.
Принцеса Послання ваші, сповнені любові,
Дарунки ваші — посланців кохання —

Ми сприйняли дівочим розумінням
Як ввічливість люб'язну й жарт забавний,
І спосіб весело провести час.
І цим обмежилась повага наша,-
Зустріли ми насмішкою любов,
Бо в ній помітили саму насмішку.
Дюмен Були й не жарти у посланнях наших.
Лонгвіль І в поглядах...
Розаліна Ми їх не так збагнули.
Король То подаруйте нам своє кохання
В останню хвилю.
Принцеса Строк малий занадто,
Щоб уложить довічну нам угоду.
Ні, мій королю, часто ви грішили,
Ламали клятву; тож, коли готові
На все заради мене та любові,
Якої ще нема,— зробіть таке:
Не присягайтесь, а знайдіть негайно
Занедбаний пустельний монастир,
Далекий од мирських розваг і світу,
Побудьте там, покіль дванадцять знаків
У небесах річне зазершать коло.
Якщо самітницьке життя суворе
Палкі бажання ваші не остудить
І від нужди й постів не зблякнуть в холод
Яскраві квіти вашої любові,
А й після злигоднів цвістимуть пишно,
Тоді, коли скінчиться рік, приходь
І вимагай від мене по заслузі;
Клянусь рукою, що твою стискає,
Твоєю буду; а з цієї миті
Сама замкнуся у сумній оселі,
Де литиму гіркі скорботні сльози,
Покійного спогадуючи батька.
Якщо не хочеш — розімкнімо руки;

Сердець своїх не зв'яжемо з принуки.
Король Якщо ж на це я не зміню спокою,
Щоб силу в лінi зберегти свою,-
Хай очі смерть мені склепить рукою!
Тобі ж навіки серце віддаю.
Бірон А що мені, моя любове, скажеш?
Розаліна Вам слід очиститись після гріхів,
Бо теж порушили святу присягу;
Якщо ж ви прагнете мого кохання,
То мусите в лікарнях без спочинку
Весь рік шукати й доглядати хворих.
Дюмен Любове, що мені бажаєш ти?
Катаріна Здоров'я й жінки, честі й бороди
З потрійною любов'ю зичу нині.
Дюмен Вам дякувати можу як дружині?
Катаріна Ще ні, мій пане, рік і день уваги
Звертать не буду на любовні ахи.
Настане час принцесі й королю,
Приходьте — й вам любові я вділю.
Дюмен Слугою ж буду вам, повірте слову.
Катаріна Без клятви, бо відступитеся знову.
Лонгвіль А ви, Маріє?
Марія Рік мине, й по дню
Жалобну сукню на дружка зміню.
Лонгвіль Я ждатиму, хоч термін довгий дуже.
Марія На вас він схожий, довгов'язий друже.
Бірон Про що ти думаєш? Заглянь же в очі —
В ці вікна серця, що чекає спрагло
Відвіту на свою мольбу покірну.
Чи я твою любов здобути можу?
Розаліна Про вас я часто чула, мій Біроне,
Ще до знайомства, й людська поголоска
Повсюдно твердила, що ви — насмішник,
На прізвиська образливі мастак,
Готовий глузувати і знущатись

З усіх, хто на язик вам попадеться;
Щоб розум свій од полину звільнити
І тим любов мою завоювати,-
Без цього вашою повік не стану!
Ви також мусите весь рік щоденно
В лікарні бути між німих страждальців,
І з тяжкохворими вести розмови,
Та силою дотепності палкої
Калік смішити змучених і кволих.
Бірон Будити ярий сміх у грудях смерті?
Кому ж те до снаги? Чи може влитись
Веселість в душу, що лишає тіло?
Розаліна Але ж це в'їдливий гамує розум,
Якого вплив залежить від тих дурнів,
Що реготом підтримують розпусту.
Сприйнятним дотеп роблять вуха тих,
Хто слухає, а не язик того,
Хто жарт пустив. Отож якщо недужі,
Які від власних стогонів оглухли,
На ваші смішки зважать, то жартуйте,
І вас із цим недоліком прийму я.
Коли ж не схочуть слухати вас хворі,
Тоді переборіть в собі ту ваду,
Щоб я раділа з вашої відміни.
Бірон Дванадцять місяців! І щастя — далі!
Що ж? Рік я жартуватиму в шпиталі.
Принцеса
(до короля)
Так, володарю, з вами я прощаюсь.
Король Ні, панно, вас ми проведем в дорогу.
Бірон Раніше грали фарс не так, їй-богу,-
Там Джек вінчався з Джін; а наших дам
Не схилиш тут зробити все, як там.
Король За рік і день скінчиться все на славу.
Бірон Але вже й так ми затягли виставу.

Входить Армадо,
Армадо Найсвітліший володарю, дозвольте мені...
Принцеса Чи це не наш Гектор?
Дюмен Знаменитий троянський воїн.
Армадо Я хочу поцілувати королівський палець і попрощатись. _ Я дав обітницю — поклявся Жакнеті ходити заради її солодкої любові троє літ за плугом. Але, вельмишановний королю, чи не зволите послухати діалог, який склали двоє вчених на похвалу сові й зозулі? Його мали декламувати наприкінці нашої вистави.
Король Кличте їх швидше: ми послухаєм.
Армадо Гей, заходьте!
Входять Олоферн, Натанієль, Метелик, Довбешка та інші.
З цього боку — Hiems, Зима; з того — Ver, Весна. Одну уособлює сова, другу — зозуля. Ver, починай.
ПІСНЯ
I
Весна Коли фіалки й маргаритки
Ряхтять у зелені навкруг
І, жовті сиплючи лелітки,
Зозулинець вкрашає луг,-
Тоді зозулиці в галуззі
Беруть чоловіків на глузи:
Ку-ку!
Ку-ку! Ку-ку! Тривожний звук,
Несе мужам він стільки мук!
II
Коли пастух на дудці грає,
І в парі гнізда в'ють пташки,
І жайвір орачів гукає,
І діви білять сорочки,-
Тоді зозулиці в галуззі
Беруть чоловіків на глузи:
Ку-ку!
Ку-ку! Ку-ку! Тривожний звук.

Несе мужам він стільки мук!
III
Зима Коли беруться льодом стіни,
На руки хука Дік-пастух,
І молоко в дійниці стигне,
Піч топить Том, і сніг навкруг,
Коли з дороги легко збиться,-
Тоді кричить сова-нічниця:
У-ух!
У-ух! У-ух! Приємний знак,-
В гладкої Джен кипить баняк.
IV
Коли гудуть в полях бурани,
І пастор з кашлю втратив глас,
І ніс червоний в Маріанни,
І яблука печуть у нас,
Коли в замет забилась птиця,-
Тоді кричить сова-нічниця:
У-ух!
У-ух! У-ух! Приємний знак,-
В гладкої Джен кипить баняк.
Армадо Слова Меркурія різко звучать після Аполлоно-
вих пісень. А тепер вам — туди, нам — сюди.
Виходять.
Примітки
Надруковано в 1598 р. in quarto під назвою: "Весела й дотепна комедія, як вона була представлена її Величності на минуле Різдво, знову виправлена й доповнена В. Шекспіром". Це перший твір Шекспіра, що його було опубліковано з ім'ям автора. Час написання комедії за стильовими ознаками датується 1594— 1595 рр.
На відміну від більшості Шекспірових п'єс комедія "Марні зусилля кохання: не є обробкою готової фабули. Серед усіх ранніх творів драматурга вона Half-* ближча до типу проблемної комедії, в основу дії якої покладено не конфлікт характерів, а конфлікт ідей. Виявляючи зацікавленість етичними питаннями, автор комедії протиставить

аскетичним догмам далекого від реальної дійсності розуму новий принцип людської природи, що його висунули гуманісти Відродження. Фізичне й духовне нероздільні; однобічність спростовується самою життєвою практикою. І тому спроба короля Наваррського та молодих придворних досягти абсолютного знання відмовою від земних насолод наперед приречена. Природа, що бунтує протії штучних норм,— у самій людській натурі, в примхливих метаморфозах людського почуття. Розкриттю цієї ідеї підпорядкована вся структура п'єси. Інтрига комедії майже не розроблена. Події заступає дискусія, словесний двобій. За сюжетом комедія розпадається на три частини: 1) постанова наваррської знаті дотримуватись філософської концепції неоплатонізму; 2) поява французької принцеси та її фрейлін, що порушує замкнутість штучного сховища наваррців: вторгнення життя у світ абстрактних умовиводів; 3) оновлення наваррців під впливом кохання.

Дії комедії притаманна своєрідна єдність ідеального та побутового планів, що весь час взаємно врівноважуються й доповнюються. Герої ідеального плану (король Фердінанд, Бірон, Лонгвіль, Дюмен) поставлені у відповідні "романтичні" умови. Наваррський парк у даному разі — не тільки місце, а й символ дії. Ідилічна атмосфера парку неначе виводить героїв за межі реальної дійсності, створює необхідні умови для інтелектуальної гри. Час завмирає під зеленим шатром дерев, та й самі герої ще намагаються перемогти швидкоплинність часу шляхом наближення до вічного знання. Статичність, незмінність стають атрибутами зеленого світу молодих "мудреців".

Однак самоізоляція наваррців уявна: адже від початку філософічна ідилія порушується присутністю в наваррському парку персонажів другого плану (Довбешка, Жакнета, кмітливий паж Метелик), далеких від аскетичних поривань своїх покровителів. Жвава, активна людська природа, вриваючись у світ інтелектуальної пасторалі, вносить у нього певний дисонанс. Нетривкість ідилії підкреслюється й позицією Бірона, який з самого початку висміює нереальність планів короля, Дюмена й Лонгвіля.

Поява принцеси та її фрейлін (практицизм, тверезий іронічний розум наближає жіночі персонажі комедії до героїв другого плану), остаточно знищує ілюзію самоізоляції. Та не тільки зовнішній конфлікт — "наваррці

— французькі дами"— визначає подальший розвиток дії. Джерела конфлікту глибинніші: це внутрішня суперечність між штучними догмами і всеохоплюючнм почуттям кохання, що зароджується в серцях героїв. Специфіка конфлікту висуває на передній план образ короля Фердінанда, який поступово еволюціонує від неприродності до натуральності. І коли король лише в кінці дії приходить до самопізнання, то Бірон з самого початку сповнений почуття ренесансної довіри до життєлюбної людської природи. Та й йому не знана вся примхливість кохання, що раптово перероджує людину.
Етико-психологічний характер конфлікту визначив нетрадиційний фіналі комедії.. Пригоди молодих закоханих героїв за звичаєм завершувались весіллям. У "Марних зусиллях кохання" — союз чотирьох закоханих пар лише можливий. Побутове розв'язання конфлікту — шлюб — поступається психологічному: герої приходять до відмови від гри в життя, сприймають кохання як найвище знання. Однак це лише початок еволюції молодих придворних, майбутній шлюб винесено за межі п'єси. Комедія пронизана духом святкової свободи. Це один з найбільш карнавальних творів Шекспіра. Ігрові засади визначають ставлення автора до героїв, персонажів — до засвоюваної ними дійсності. Гра, кількість учасників якої все зростає, передає особливий настрій Ренесансу, що випробовує нові людські взаємини, відкриваючи невідомі досі можливості людської природи. В комедії сміються всі над усім: висміюється неприродний аскетизм наваррців, галантно-претензійні вияви їх кохання, модні захоплення, педантизм учених і ін. Виникає атмосфера загального жарту, взаємного пародіювання. Цікава в цьому відношенні інтермедія "Дев'ять героїв", що дає приклад подвійного пародіювання. Саме по собі внесення "театру в театр" опозиційне щодо основної дії. Кумедні виконавці ролей "героїв старовини". Комізм ситуації випливає з невідповідності реальних можливостей і прагнень героїв. Та не менш смішні глядачі цього спектаклю — наваррські вельможі, їхні спроби убити в собі людську природу сприяють успіхові не більше, ніж спроба сільського блазня Довбешки зіграти роль Помпея. Принцип гри визначає й надмірність жартівливих дебатів у художній канві твору. Дотепні відповіді й запитання, що змінюють одне одного у прискореному темпі, створюють атмосферу святкової невимушеності,

нагадують традиційні карнавальні дискусії Води й Вина, Весни та Зими тощо. Фамільярно-еротичний гумор, переповнюючи галантну гру персонажів, ще більше підсилює почуття карнавальної свободи. Однак другий план, сповнений балаганно-фарсовими сценами, дивертисментними номерами, функціонує лише в тісному зв'язку з основною лінією дії. Пародіюючи часом романтичну лінію сюжета, власне комедійний план, проте, не існує поза нею. Звідси багатомірність емоційного плану комедії. Зіткнення реального й ідеального нерідко породжує певну внутрішню напруженість, що призводить до ослаблення комедійної основи й посилення драматичного звучання. Весна змінюється Зимою, традиційна весільна плутанина витісняється темою смерті.

Літературний контекст "Марних зусиль кохання" надзвичайно різноманітний. До традиції англійської народної драми, зокрема до традиції мораліте з його двоплановістю дії, внутрішньою сюжетною симетрією, що визначається необхідністю розв'язання проблеми морального вибору, відноситься значною мірою архітектоніка комедії. Своєю будовою п'єса наближається і до так званих "масок" — галантно-любовних алегоричних вистав, що стали особливо відомі як окремий театральний жанр під кінець XVI ст. Вплив цього жанру визначив, наприклад, внесення до IV--V дій розважальних номерів. Використовує автор і типовий для маски сценічний прийом оточення центрального мотиву різноманітними епізодами, що наче вдруге програють його. Звертається драматург і до досвіду своїх попередників, чия творчість визначила розквіт англійської ренесансної комедії ще з 80-х рр. XVI сторіччя (Р. Грін, Дж. Лілі та ін.). Особливо відчутний в п'єсі вплив евфуїстської поетики Джона Лілі. **Від автора** "Евфуеса" у Шекспіра вміння розкривати комічне в високому, створювати комедійні характери, комічні не за своєю природою, а за створеною ситуацією, захоплення мовними експериментами тощо. Однак в комедії претензійність та манірність евфуїстського стилю поступово стають і об'єктом пародії.

В комедії "Марні зусилля кохання" відображений певний етап розвитку творчої манери драматурга, визначається потяг до життєвої правди, характерний для всієї творчості Шекспіра, інтерес до людської природи. Комедія на виставі в сезон 1597/98 р. мала певний успіх. Знаменитий

актор Річард Бербедж, виконавець ролі короля Фердінанда, захоплювався її дотепністю. Вдруге була поставлена 1604 року при дворі за ініціативою Шекспірового покровителя графа Саутгемптона. Однак згодом вона стала однією з найменш популярних вистав.

С. 230. Фердінанд, король Наварри.— Ім'я короля в тексті не згадується. Існує припущення, що мається на увазі популярний в епоху Шекспіра Генріх Наваррський, 1589 р. коронований тіід ім'ям Генріха IV. Бірон, Лонгвіль, Дюмен — імена прибічників короля Фердінанда належать реальним історичним особам. Маршал Бірон і герцог Лонгвіль разом з Генріхом Наваррським брали на боці протестантів участь у так званих "релігійних війнах", що спалахнули у Франції між католиками та протестантами у другій половині XVI ст. Герцог Дюмен (de Mayenne) належав до католицької ліги. Маршал Бірон разом з графом Ессексом навіть очолив англійські війська під час наступу на Руан у жовтні 1591 р.
С. 231. Нехай же слава, що в житті нас вабить...— В словах короля відчуваються відголоски дуже популярної в епоху Відродження концепції знання. Вчені заняття мають універсальну здатність надавати людському життю значення, звеличувати його. Знання веде до слави, тобто до земного безсмертя. ...в академію малу...— "Академії" або "придворні гуртки" набули надзвичайної популярності в епоху Відродження. Так, наприкінці XV ст. у Флоренції була заснована славнозвісна Платонівська академія, виникли придворні гуртки в Урбіно та інших містах Італії. На зборах члени академій обговорювали різноманітні проблеми, здебільшого морально-філософського плану, складали вірші. Уявлення про це дає, наприклад, книжка Бальдассаре Кастільоне "Придворний" (1528; англ. переклад 1561), яку було написано при дворі Єлизавети Гонзага в Урбіно. В Англії особливою популярністю користувались гуртки Уолтера Ролі, графа Саутгемптона, графа Ессекса, на зборах яких нерідко обговорювались проблеми кохання. Є свідчення, що граф Нортемберленд створив навіть етюд про несумісність кохання і науки.
С. 233. Світ прагне світла й світло краде а світу,— Зразок евфуїстського стилю з його тяжінням, до жонглювання словами, гри співзвуччямн.
С. 235. Армадо на ім'я...— Прототипом образу дона Адріаио де Армадо є

персонаж італійської комедії del arte — Капітан. Хоч дон Армадо — іспанець, Шекспір часто оздоблює його репліки італійськими словами, здебільшого батального змісту. Герой не позбавлений рис іншого персонажа італійської комедії — Доктора, уславленого своїм велемовним педантизмом. Ім'я героя набуває особливого значення в період суперництва Англії та Іспанії. "Непереможну Армаду" було розгромлено в 1588 році.
Довбешка — виступає як "клоун". Спершу слово "клоун" в англійській мові мало значення селюк, пізніше перейшло в сценічне амплуа. На сцені клоун з'являвся здебільшого в червонувато-брунатній куртці селянина. Селянський хлопець-простак, який збагачує комедію дотепним народним гумором.
Тупак — другий комедійний персонаж. Комізм цього персонажа виникає з обігрування професійних рис стражника. Власне ім'я замінено прізвиськом. Образи Довбешки й Тупака надають умовній атмосфері наваррського парку несподівано англійського колориту.
С. 236. "Великий покровителю, намісник неба..." — Блискучий приклад пародійного використання преціозної манери висловлювання.
С. 239. Метелик — прототип цього образу зустрічається в комедії Джона Лілі "Ендеміон".
С. 240. ...коняка, що танцює на базарному майдані.— Натяк на яр" марковий атракціон, що його неодноразово пригадують Шекспірові сучасники: дресированого коня Марокко.
С. 241. Купідон — у римській міфології бог кохання.
Геркулес— герой античної міфології, син Зевса та Алкмени. Відомий своєю надзвичайною силою та мужністю.
Самсон — в біблійній міфології герой, якому приписували надприродну силу й відвагу. Здійснив численні подвиги в боротьбі з філістимлянами (винищив тисячу ворогів, викрав ворота міста Гази тощо). Попав до ворожих рук унаслідок підступності філістимлянки Даліли, яка зрізала Самсонові волосся, що нібито містило в собі чарівну силу.
Якого ж кольору?..— Всіх чотирьох...— Давні меднцинські теорії (напр. Гіппократа) стверджували наявність у людському організмі чотирьох відмінних соків тіла (червона кров, жовч, чорна жовч та флегма), які визначають чотири типи темпераменту: сангвінічний, холеричний,

флегматичний і меланхолійний.
С. 242. Балада про короля та жебрачку — народна балада про короля Кофетуа та жебрачку Зенелофон, що її неодноразово згадує Шекспір.
.. Жакнета — жіночий відповідник образові Довбешки. Один з найбільш національних за колоритом типів у комедії Шекспіра.
С. 244. Соломон (р. н. невід.— 928 до н. є.) — цар Ізраїльсько-іудейського царства. Згідно з біблійного традицією, Соломон уславився надзвичайною мудрістю. Традиція приписує Соломонові авторство 17-ї книги Біблії ("Пісні Пісень"), темою якої є палке чуттєве кохання.
Французька принцеса.— Прототипом французької принцеси є, очевидно, Маргарита Валуа, перша дружина Генріха Наваррського. Епізод у наваррському парку, нагадує приїзд 1578 р. Маргарити Валуа до містечка Нейрак, де на самоті лише = серед своїх прибічників перебуває Генріх Наваррський. Прибуття Маргарити Валуа було відзначене бучним святкуванням.
С. 254. Невже цей неук сприймає мазь за посилку?..— Цей обмін репліками побудовано на комедійному ефекті невідповідностей: кожна фраза суперечить попередній, породжуючи нову нісенітницю. Обігруються три різні значення слова "посилка": 1) поштове відправлення; 2) вихідне судження в логіці і 3) остання строфа вірша, призначена для звеличення адресата.
С. 255. А ось тобі компенсація! — Зразок мовної гри персонажа буфона з незрозумілим для нього виразом "високого стилю".
С. 257. Аргус — у грецькій міфології стоокий велетень, якому ревнива Гера наказала вартувати Зевсову коханку Іо, що її вона обернула на корову. Переносно — пильний сторож.
С. 260. "Іменем неба свідчу..." — Поняття "нерозумне" і "смішне" майже синонімічні в епоху Ренесансу. Нерозумним і безглуздим є все те, що не вдовольняє вимог нового напрямку думок. Тому комічну ситуацію досить часто побудовано на перекручуванні логічної послідовності думок персонажів. Освідчення закоханого дона Армадо — яскравий взірець цього художнього засобу.
...ричить немейський лев? — Згадка про перший подвиг Геракла. Немейський лев — чудовисько, переможене Гераклом. Іронічне порівняння дона Армадо з немейським левом підкреслює комізм його

любовного шалу.
Монарко брат — тобто шаленець. Натяк на одіозну постать італійця Монарко, який у стані божевілля проголосив себе "імператором світу". Про Монарко неодноразово згадують сучасники Шекспіра.
С. 261. Піпін Короткий (714-768) — перший король з династії Каролінгів. Джіневра Британська — легендарна дружина короля бриттів Артура (пр. V-VI ст.). В тексті імена Піпіна Короткого та Джіневри Британської згадуються насамперед для означення давнини — тобто йдеться про незапам'ятні часи.
С. 262. Олоферн.— Ім'я педанта Олоферна несе подвійне комедійне навантаження. Воно походить від найменння вчителя-схоласта Тубала Олоферна з роману Ф. Рабле "Гаргантюа і Пантагрюель", а через нього веде до біблійної легенди про Юдіф. Надаючи своєму персонажеві суто англійського колориту, Шекспір перетворює його в шкільного вчителя-педанта, що понад усе полюбляє просторікувати на теми граматики та філології.
Натанієль (священик), Олофернів шанувальник — ще один тип педанта. Ім'я Натанієль (Натанаїл) — одне з найпоширеніших серед пуритан біблійних імен.
С. 263. Діктіна — крітська богиня, заступниця мисливців, рибалок та мореплавців. Пізніше культ Діктіни було ототожнено з культом Артеміди — богині Місяця. Феба — титаніда, бабуся Аполлона та Артеміди. Селена — грецька богиня Місяця. Культ Селени також було об'єднано з культом Артеміди.
С. 265. "Fauste, precor gelida..." ("Фаусте, прошу тебе...") — так починається латинська еклога поета XV ст. Баптісти Спаньйоли, що народився у місті Мантуї.
"Venetia, Venetia, Chi non te vede, non te pretia..." ("Венеціє, Венеціє, хто тебе не бачить...") — двовірш, що його наведено в підручнику італійської мови, виданому 1591 р. в Лондоні. Автор підручника — Флоріо, якого деякі дослідники вважають прототипом образу педанта Олоферна.
С. 266. Канцонета — невелика канцона, пісня переважно на любовні теми, з вишуканою строфічною будовою. В даному разі Олоферн допускається помилки, називаючи канцонетою сонет (шекспірівський сонет має три катрени й двовірш). "Назон" — по-латині означає "великий

ніс".
С. 267. ...любов безумна, як Аякс. Він убивав баранів...— Герой давньогрецької епічної поеми "Іліада", уславлений своєю силою та несамовитістю. Після загибелі Ахілла хоче заволодіти його зброєю, але зазнає поразки в суперечці з Одіссеєм. Нетямлячи себе від люті, кидається на отару баранів, яких вважає за воїнів правителя Ітаки.
С. 273. На скрипці дужий Геркулес триндикав, А джигу мудрий Соломон мурликав, А Нестор у ляльки з дітками грав, І наш Тімон сміявся з їх забав.— Нестор — мудрий і красномовний цар Пілосу, найстаріший з ахейських вождів під час облоги Трої. Тімон (V ст. до н. є.) — багатий та уславлений житель Афін. Обурений людською невдячністю, залишив місто й жив у самотності. Став уособленням людиноненависництва. Історію Тімона Шекспір використав пізніше в трагедії "Тімон Афінський".
Входять Жакнета і Довбешка.— З'являється Довбешка, і насмішкуватий Бірон сам стає об'єктом глузування. Типово для Відродження: дурість викриває розум.
С. 277. ...вогонь іскриться Прометеїв.— Титан Прометей, бажаючи допомогти людям, викрадає вогонь, що його охороняв Зевс. Сюжет цього грецького міфу набуває надзвичайної популярності в літературі. Вираз "Прометеїв огонь" починає означати "високе поривання".
:. Оцінка Біроном кохання як життєдайної сили, що мобілізує всі можливості лйдини,— типова для теоретичних розвідок— XVI— ст; Це твердження походить ще від концепції ідеального кохання трубадурів і набуває дальшого розвитку в неоплатонічній філософії пізнього Відродження.
Вакх — у римській міфології бог виноградарства й виноробства. Син Зевса й фіванської царівни Семели.
Геркулес — див. пр. до с. 241. Тут мається на увазі другий подвиг героя: викрадення за допомогою Атланта золотих яблук з саду Гесперід.
Сфінкс — крилате чудовисько з головою жінки й тулубом лева. Вбивав подорожніх, що не могли розгадати його загадки.
Аполлон — у грецькій міфології бог світла, покровитель мистецтва і муз. Найчастіше зображувався з лірою в руках.
С. 280. Прісціан (VI ст. н. є.) — римський граматик з Цезареї. Граматика латинської мови, написана Прісціаном, набула надзвичайної

популярності в середні віки.
С. 281. Що це за фігура? — Рогата.— Натяк на так званий "рогатий силогізм", фігуру середньовічної формальної логіки.
"Рогаті силогізми" висміювалися ще Еразмом Роттердамським у "Похвалі глупоті".
С. 282. Ісус Навін — за біблійською легендою, один з іудейських пророків, сподвижник Мойсея.
Іуда Маккавейський (р. нар. невід.-161 до н. є.)— вождь народного повстання в Іудеї (поч. 167 р. до н. є.), спрямованого проти гніту сірійських правителів Селевкідів.
Помпей Гней, прозваний Великим (106-48 до н. є.)-римський полководець та політичний діяч. Брав участь у придушенні повстання Спартака, згодом боровся за владу з Цезарем.
С. 284. Красива, наче буква "•£* у зшитку! — тобто сутула. О, від цих "О" у вас лице рябіє! — натяк на ластовиння або цятки, що залишились від віспи.
С. 287. ...у масках і російських костюмах.— Аналогічною до "інтермедії з московитами" є п'єса "Діяння грейянців" (1594), у якій з'являється посол із Росії та декілька його співвітчизників у національному вбранні.
Є твердження, що сцена з московитами з'явилась лише в другому варіанті комедії.
С. 291. ...московити крижані! — Дивування суворим кліматом та нескінченними зимами зустрічається за часів Шекспіра майже в усіх творах на російську тему.
С. 293. А зуби ж білі, мов китові ікла...— порівняння, що виникає внаслідок помилкового ототожнення кита з моржем.
С. 295. Він із Московії до нас приплив.— Найчастіше звертається Шекспір до російських реалій саме в цій п'єсі. 1590-1592 рр. дипломатичні зв'язки між Англією та Росією набули досить регулярного характеру.
С. 298. Клянусь Юпітером...— У римській міфології верховний бог, —цар над богами й людьми, покровитель держави, творець і охоронець законів. Клятви іменами античних богів були досить поширені в епоху Відродження з його всебічним культом античності.
С. 299. Гектор Троянський — за Гомеровою "Іліадою" троянський герой, син Пріама і Гекуби. Загинув у двобої з Ахіллом.

Александр Македонський, Великий (356 до н. є.— 323 до н. є.) — цар Македонії з 336 до н. є., один з найвидатніших полководців і державних діячів стародавнього світу.
/з левом — на броні.— Зображення лева прикрашало Помпееву зброю.
С. 300. Ні, ви — не Александр, ваш ніс прямий сказав.— Жартівливий натяк на античну традицію створювати скульптурні зображення Александра Македонського з головою трохи нахиленою вбік. ...вашого лева, який... тримає але-берду...— Лев з алебардою — герб Александра Великого.
Від нього Цербер впав...— Дванадцятий подвиг Геракла. Герой переборює Цербера, страхітливого пса, що охороняв вихід з Аїду, царства мертзих.
С. 301. "Іуда я, що зветься Маккавеєм..."-Олоферн, боячись, що його глядачі можуть сприйняти за Іуду Іскаріота, який, за біблійською легендою, зрадив Ісуса Христа, підкреслює, що він виконує роль саме Іуди Маккавея.
С. 302. Ховайся, Ахілле: йде озброєний Гектор.— Ахілл (Ахіллес) у грецькій міфології найхоробріший герой Троянської війни, головний персонаж "Іліади". Проте в середньовіччя виникла традиція вважати саме Гектора, а не Ахілла, взірцем рицарських чеснот.
Марс — у римській міфології бог війни.
С. 303. А Гектор сам як хорт! — Під час двобою з Ахіллом, Гектор декілька разів оббіг навколо Трої.
С. 304. Ата — у грецькій міфології дочка Зевса, уособлення шаленства, що затьмарює розум.
С. 308. Про що ти думаєш? — Бірон вдруге звертається до Роза-ліни з тим самим запитанням і отримує схожу відповідь. Існує погляд, що це два варіанти одного й того ж тексту: у другому виданні наявна спроба відтворити раніш скорочений текст.
С. 310. Меркурій — у римській міфології бог торгівлі, покровитель купців і мандрівників. Тут виступає як уособлення поезії та реальності.
В Folio після цього йде ще кінцева репліка дона Армадо, якою завершувалась вистава в загальнодоступному театрі.
Олена АЛЕКСЄЄНКО